

Ајтен Алкан,
Тијана
Милосављевиќ
-Чајетинац,
Викторија
Гавритова*

**Проблемите со
интердисциплинарниот
карактер на женските/
родовите студии:
Примерите со Република
Чешка, Македонија и Турција**

Вовед

Традиционалните (класични) општествени науки, оформени и развиени во една „дисциплинарно поделена структура“, подразбираат особен стил и начин на „знаење“, односно: обид да се осврнат на, да го разберат и создадат знаење за општеството така што ќе го поделат на оддели. Ваквата перспектива формирала еден вид парадигма. Со тоа што застрануваат од оваа доминантна парадигма, својата претензија (или сон) за интердисциплинарност женските/родови студии всушност ја изведуваат од основното поимање на – академскиот - феминизам:

„[И]нтердисциплинарноста како епистемолошки избор кој се однесува на неделивиот интегритет на општеството, потекнува од основното тврдење на феминизмот кое го посочува ‘родот’ како еден од главните фактори при

* Д-р Ајтен Алкан е асистентка на Универзитетот на Анкара, Факултет за политички науки (Урбани и еколошки студии) и Катедра за женски студии при Институтот за општествени науки; Тијана Милосављевиќ-Чајетинац е докторантка на Карловиот универзитет во Прага, Философски факултет, Институт за философија и религиски студии; м-р Викторија Гавритова работи во Институт „Евро-Балкан“, Истражувачки центар за родови студии.

Ayten Alkan,
Tijana
Milosavljević
-Čajetinac,
Viktorija
Gavritova*

**Challenges of the
Interdisciplinary Character
of Women’s/Gender Studies:
Cases of the Czech Republic,
Macedonia, and Turkey**

Introduction

Traditional (classical) social sciences, being established and improved in a “disciplinarily divided structure,” have been implying a particular style and way of “knowing”: That is, trying to reflect on, understand, and produce the knowledge of the society by dividing it into compartments. This perspective has itself formed a certain paradigm. Swerving from this dominant paradigm, women’s/gender studies’ claim to (or dream of) interdisciplinarity, has in fact derived from a basic conception of – academic - feminism:

“[I]nterdisciplinarity as an epistemological choice referring to the unsplitable integrity of the society, derives from a basic assertion of feminism which puts ‘gender’ as one of the main factors establishing and interpreting the societal phe-

* Ayten Alkan, PhD, is a Res. and Teaching Ass. at the University of Ankara, Faculty of Political Science (Urban and Environmental Studies) & Department of Women’s Studies at the Institute for Social Sciences; Tijana Milosavljević-Čajetinac is a PhD student at the Charles University in Prague, Faculty of Philosophy, Institute of Philosophy and Religious Studies; Viktorija Gavritova, MA, works at the “Euro-Balkan” Institute, Research Center in Gender Studies.

утврдувањето и толкувањето на општествените појави. Со други зборови, сферата која ја нарекуваме 'општествена' е целосно структурирана и реструктурирана од страна на ородовени односи; не постои сфера надвор од ваквата структурација – сфера која не е ородовена, која не подразбира моќ преку дихотомијата машкост/женскост.“ (Sancar, 2003)

Значи, самата интердисциплинарност може да се смета за нова парадигма, нов стил на знаење кој треба да ги обедини новите епистемолошки/методолошки достигнувања – како оспорувањето на поделбата на дихотомијата познавателен субјект/објект, новите институционални структури – како интердисциплинарните катедри, и новите политички формации – како соработката и врската помеѓу надвор и внатре, помеѓу академското и општественото, помеѓу знаењето и политиката.

Овој труд има за цел да ги открие (1) степенот и содржината на остварувањето, (2) предностите и недостатоците на таквата позиција на оспорување преку компаративна студија на женските и/или родови студии* во Република Чешка, Македонија и Турција. За таа цел, прво ќе бидат ревидирани поимите дисциплинарност и интердисциплинарност. Второ,

- ▶ историјата на воведувањето на ЖРС во академските кругови – ако воопшто и влегле – во однос со напредокот на феминизмот и женското движење;
- ▶ постојните засегнати институции/единици, т.е. катедри, наставни планови и програми, модули, центри и тела во и надвор од академските заедници на секоја од земјите.

* ЖРС понатаму во текстот; ЖС за женски студии, РС за родови студии

nomenon. In other words, the sphere named as the 'societal' is entirely structured and restructured by gendered relations; there is no other sphere external to this structuration –no sphere which is not gendered, which does not comprise power through the masculine / feminine dichotomy.” (Sancar, 2003)

So, interdisciplinarity itself can be considered as a new paradigm, a new style of knowing which should bring together new epistemological/methodological ascensions –like the contest to the division of the knowing subject/object dichotomy, new institutional structures –like interdisciplinary departments, and new political formations –like the cooperation and relation between the outside and inside, between the academia and the social, between knowledge and politics.

This paper aims to trace (i) the degree and content of realization, (ii) advantages and disadvantages of such a positional contest via a comparative study of women's and/or gender studies* in the Czech Republic, Macedonia and Turkey. To this end, firstly, the notions of disciplinarity and interdisciplinarity will be revised. Secondly,

- ▶ the history of WGS' introduction to the academia, -if so- in parallel to the improvement of feminism and women's movement(s);
- ▶ the existing concerned institutions/units –i.e. departments, curricula, modules, centers, and bodies inside and outside the academia in each country is outlined.

* From now on, WGS in the text; and WS for Women's Studies, GS for Gender Studies

Трето и последно, се проценува актуалната ситуација на ЖРС во однос на интердисциплинарноста.

Кога се преиспитува научно-академска(та) сфера, мора да се имаат предвид трите главни аспекти на кумулација на научното знаење:

- ▶ неговата историја (начините и посебните услови на неговиот развој);
- ▶ неговата философија (структурата, епистемологијата и методологијата); и
- ▶ неговата социологија (ставовите и вредностите на научно-академските заедници).

Во текстов, овие три аспекти се земени како испреплетени во расправите за дисциплинарност-интердисциплинарност, како и за ЖРС.

Нов осврт на дисциплинарноста/интердисциплинарноста

Значителен број критики упатени кон ЖРС се осврнуваат токму на немоќта на областа да биде (стане) дисциплина. Ваквите критики зависат од ограничувачки аргументи, како што се структурата на знаењето, недостигот на специфични методи и поими, тврдења за субјективност и таканаречената неможност да се сменат постојните институционализирани структури. Засега, би се запрашале дали дисциплините се тоталистички, унитарни или хомогени структури. Голем број дисциплини во своите рамки нудат „различни сознајни структури“. Така на пример, не може да тврдиме дека експерименталниот, клиничкиот, фројдовскиот, когнитивниот и сличните пристапи во психологијата се можеби комплементарни, но никогаш кохерентни пристапи.

Thirdly and finally, the actual situation of WGS with regards to interdisciplinarity is evaluated.

When questioning a (or, the) scientific-academic sphere one has to take into consideration the three main aspects of scientific knowledge cumulation:

- ▶ its history (the ways and the specific conditions of its development);
- ▶ its philosophy (its structure, epistemology and methodology);
- ▶ and its sociology (attitudes and values of the scientific-academic communities).

In this text, these three aspects are taken as cross cuttings of the debates of disciplinarity-interdisciplinarity, and of WGS.

Disciplinarity/Interdisciplinarity Revisited

A considerable body of critics targeting WGS has been about the area's inability to be(come) a discipline. These critics depend on limitative arguments like the structure of knowledge, lack of specific methodologies and concepts, claims of subjectivity and the so-called impossibility to change the existing institutionalized structures. At this point, one shall question whether disciplines are totalistic, unitarian and homogenous structures. Many disciplines offer "different knowledge structures" within themselves. For example, we cannot claim that experimental, clinic, Freudian, cognitive, etc. approaches within psychology are perhaps complementary, but never coherent approaches. Thus, differentiations within disciplines are not less than that of interdisciplinary areas, and interdisciplinary differences. We can argue

Така, поделбите во самите дисциплини не се ништо помали од оние меѓу интердисциплинарните области и интердисциплинарните разлики. Истото може да го тврдиме и за поимите. Покрај самите дисциплини, со текот на времето се менуваат и нивните методи, предмети и поими, како проширувањето на географијата од природните науки; физичката географија кон општествените науки и кон човечката и економската географија.

Дисциплините, секако, се разликуваат една од друга; но зошто и како ги сметаме границите меѓу дисциплините за, така да се каже, најважни категоризации/поделби на знаењето? За да ги најдеме одговорите, мора прво да го разгледаме самиот поим дисциплината.

Постојната литература на темава покажува дека голем број од дефинициите на дисциплината се инструментални и механистички (на пример, Pfinister, 1969; Scott, 1979), а други, пак, му приоѓаат на поимот критички и се потпираат на легитимни епистемолошки и културно-општествени, историски фактори (на пример, Becher, 1981; 1989; Lattuca, 2002).

Од инструментална и механистичка перспектива, „дисциплина“, одговара на идеја за суштествен, легитимен и доследен корпус знаења, структуриран околу посебен предмет или проблематика со помош на посебна методологија. Од друга страна, пак, од критичка гледна точка, дисциплината е вештачки, историски и контингентен конструкт, во голема мера определен од односите на моќ и авторитет. А во пристапот кој се концентрира на културно-општествената страна, поимот се дефинира како „научни заедници“, „академски племиња“ и/или средство за создавање

the same thing for the concepts, too. Besides disciplines themselves, their methods, subjects and concepts change in time, like the expansion of geography starting from natural sciences; physical geography to social sciences, and to human geography and economic geography.

Disciplines are of course different from each other; but why and how do we consider the lines between disciplines, to say, the most important categorizations/divisions of knowledge? In order to reveal the answers, one has to look at the notion of discipline itself.

Existing literature on the notion demonstrates that many of the discipline's definitions are instrumental and mechanistic, (for ex. Pfinister, 1969; Scott, 1979) while others approach the concept critically, drawing on legitimizing epistemological and socio-cultural, historical concerns (for. ex. Becher, 1981; 1989; Lattuca, 2002).

From an instrumental and mechanistic perspective, “a discipline” corresponds to an idea of an essential, legitimate and coherent corpus of knowledge, which is structured around a specific subject or problematic via a specific methodology. On the other hand, from a critical point of view, a discipline is an artificial, historical and contingent construct, which is determined by power and authority relations to a great degree. And from an approach focusing on the socio-cultural aspect, the notion is defined as “scientific communities,” “tribes of the academia” and/or the means of framing inter-

меѓуличносни, меѓуинституционални, културни и интелектуални дејности.

Овде традиционалната дисциплинарна научно-академска структура ја земаме од синтезата на последните две гледишта, и ќе ја наречеме: критичка општествено-историска перспектива. Како што објаснува Боксер (Boxer, 2000):

„... моќни авторитативни гласови, претежно машки, кои пред два века... започнаа да затвораат секакви видови знаења во дисциплинарните облици што го освоија минатиот век, за да ги структурираат високообразовните академии.“ (од Caruana & Oakey, 2004)

Модерните општествени науки, родени и развиени во дисциплинарно поделена структура, упатуваа на еден посебен „познавателен стил“: размислување, разбирање и создавање на сознанието за општеството со негова поделба. Згора на тоа, ваквиот пристап, како и самата структура, формира еден вид парадигма. ЖРС, со својата претензија за интердисциплинарност, отстапуваат од ваквата доминантна парадигма бидејќи:

- (1) нудат остра критика на родовото слепило и родовите предрасуди на традиционалните дисциплини;
- (2) ја истакнуваат невидливоста и/или второстепеноста на женските животни приказни, искуства и проблеми;
- (3) зависат од новите епистемолошко-методолошки перспективи кои не ги разликуваат дихотомите познавателен субјект/објект, знаење/општество, наука/политика.

personal, inter-institutional, cultural and intellectual activity.

Here, we take the traditional disciplinary scientific-academic structure from a synthesis of the latter two perspectives, to name as: the critical socio-historical perspective. As Boxer (2000) puts the issue:

“... powerful authoritative voices, largely male, that two centuries ago... began to corral all kinds of knowledge into the disciplinary forms that came over the last century to structure academies of higher learning.” (from Caruana & Oakey, 2004)

Modern social sciences having been born and developed in a disciplinary divided structure were alluding to a specific “knowing style”: reflecting on, understanding, and producing the knowledge of the society by dividing it into compartments. Moreover, this approach and structure itself has established a certain paradigm. WGS, with its claim to interdisciplinarity, has been diverging from this dominant paradigm as it has been:

- (1) offering a strong critic to the gender-blindness and gender-biased-ness of traditional disciplines;
- (2) highlighting the invisibility and/or secundarization of women’s life stories, experiences and problems;
- (3) depending on new epistemological-methodological perspectives which have been indistinct knowing subject/object, knowledge/society, science/politics dichotomies.

Во склоп на развојниот процес на ЖРС, новите парченца не влегуваа во постојната сложувалка. Бидејќи проблемот изнесен пред академските кругови не беше проблем како да се додаде нов наслов за истражување во општествената теорија; не стануваше збор за „и-јас-и-јас-изам“. Проблемот се однесуваше на доминантните дефиниции на поимите (од „работа“ до „човекови права“), на тоа како приоѓаме и од каде приоѓаме (неможност за објективност), како и на аналитичките средства што ги користиме (како „класа“).

Благодарение на таквата реконструкција на сложувалката, имаше напредок кон и/или во рамките на една -посакувана- интердисциплинарност. Бидејќи, традиционалната модерна мисла и дисциплинаризација создаваат сериозни проблеми при обидот да се разберат женските животи и родовите односи. Санчар (Sancar, 2004) нуди еден пример кој одлично ја нагласува клучната важност на интердисциплинарноста во надминувањето на овие проблеми:

„Поимот човекови права се развива наспроти кршењето на правата на поединецот од страна на државата: зависи од принципи како имунитетот на телото, сферата на приватниот живот, забраната за конфискација на нечиј труд. Во односите меѓу поединците и државата, најважно е да се заштитат нормите зацртани со поимот човекови права, а познавањето на оваа сфера се анализира во рамките на правото и политичките науки. Меѓутоа, штом ќе почнете да го истражувате семејното насилство, што е основна проблематика за жените, согледувате дека во рамките на поимот човекови права, развиен од страна на правото и политичките науки оваа сфера е невидлива како повредување на правата. Штом ќе се воспостави бракот како договор кој зависи од заемната ‘согласност’ во рамки на приватното право, тоа излегува

Within the process of the development of WGS, the new pieces did not fit into the existing puzzle. Because the problem which was carried to the academia by feminism was not a problem of how to *add* a new research title to social theory; it was not an issue of “me too me too-ism.” The problem was related to the dominant definitions of the concepts (from “work” to “human rights”), to how we approach and from where we approach (impossibility of objectivity), and to the analytical tools that we use (like “class”).

Improvement towards and/or within a -desired- interdisciplinarity arose due to such a reconstruction of the puzzle. Because traditional modern thought and disciplinarization creates serious problems when one attempts to understand women’s lives and gender relations. Sancar (2004) gives an example that excellently highlights the critical importance of interdisciplinarity to overcome these problems:

“The notion of human rights is developed in face of the violation of the individual’s rights by the State: it depends on principals like the immunity of one’s body, private life sphere, the prohibition of confiscating one’s labour. Concerning the relations between individuals and the State, it is central to protect the norms grounded by the notion of human rights, and the knowledge of this sphere is analyzed in the framework of law and political science. However, once you start to research domestic violence, which is a basic problematic for women, you realize that this sphere is invisible as a violation within the notion of human rights developed by law and political science. Once marriage is established by a contract depending on reciprocal ‘consent’ in the framework of private law, it is exterior to the definition of the ‘public.’ and thus the ‘political arrangement.’ and becomes a sphere

од дефиницијата на 'јавното', па оттука и на 'политичкото уредување' и станува сфера која не може да се побие со помош на поимот 'права'. Значи, семејното родово насилство, кое е најраспространетиот родов механизам на моќ во светот, долго време било затворано во рамките на психолошката област на 'бихејвиорални нарушувања', а појавата си обезбедила опстанок како една од 'невидливите' ородовени општествени појави. Тоа што жените се подложени на родови кршења на човековите права, станало подложно на дефинирање, истражување и анализа благодарение на настојчивите феминистички студии кои ги преиспитуваат сферите право, политички науки, социологија и психологија“.

Значи, како епистемолошки избор или потреба, интердисциплинарноста ја креира својата легитимност во контекст на ЖРС. Меѓутоа, како и поимот дисциплинарност, така и поимот интердисциплинарност е спорен во многу погледи. Латука (Lattuca, 2003) го опишува интердисциплинарното знаење како континуум од *информирана дисциплинарност* до *концептуална интердисциплинарност* (од Caruana & Oakey, 2004):

„Првата подразбира проблеми поттикнати од едно дисциплинарно прашање, но професорите користат примери од други дисциплини за да им помогнат на студентите да ги поврзат, а второто се занимава со проблеми и прашања кои може да се одговорат само со употреба на една лепенка од дисциплини, што подразбира критика на дисциплинарните сфаќања за некој проблем или прашање, блиска до феминистичките и постмодерните приоди. Сè на сè, застапниците на интегративни дефиниции тврдат дека интердисциплинарната работа постигнува повисоко ниво на интеграција од мултидисциплинарната работа, која само ги подредува дисциплините така што ќе биде зачувана нивната подвоеност, а се бара единство само во форма на самото образование на личноста“.

indisputable via the notion of 'rights.' So, domestic gender-based violence, which is the most widespread gender-based power mechanism all over the world has been prisoned only to psychology's area of 'behaviour disorders' for long time, and this phenomenon has maintained its existence as one of the 'invisible' gendered social phenomena. The fact that women are subject to gender-based human rights violations has become definable, searchable and analyzable by insisting feminist studies questioning the spheres of law, political science, sociology and psychology.”

So, as an epistemological choice or necessity, interdisciplinarity creates its grounds of legitimacy in the context of WGS. However, just as the notion of disciplinarity, the notion of interdisciplinarity too, is argumentative in many ways. Lattuca (2003) depicts interdisciplinary scholarship as a continuum from *informed disciplinarity* to *conceptual interdisciplinarity* (from, Caruana & Oakey, 2004):

“The former involves issues which are motivated by a disciplinary question but teachers use examples from other disciplines to help students make connections between them, the latter engages with issues and questions which can only be answered by using a variety of disciplines, implying a critique of disciplinary understandings of an issue or question, akin to the feminist and post-modern approaches. Overall, proponents of integration-based definitions argue that interdisciplinary work achieves a higher level of integration than multidisciplinary work that merely concatenates or juxtaposes disciplines in such a way that their separateness is preserved and the only unity sought is in the form of a person's education itself.”

Чекор понатаму од „интеграцијата“ е можноста за политизирање и преобразба на доминантната дисциплинарна парадигма, која Бирд (Bird, 2001) ја нарекува „критичка интердисциплинарност“. Тука, границите меѓу самите дисциплини стануваат „сфери на борба“ меѓу различните „суштински структури“ или „режими на стварноста“. Така, критичната интердисциплинарност може да се смета за облик на интелектуална еманципација во која знаењето се редефинира, не низ еден процес на интеграција, туку поскоро низ процес на разградување.

За да разбереме каде во овој континуум ЖРС живеат во трите земји, мора да ги разгледаме развојот и институционализацијата во насока на/во рамки на универзитетот, испреплетени со женските/феминистичките движења. По наредните две поглавја, кои ја обработуваат ваквата ревизија, ќе се вратиме на прашањето за интердисциплинарноста.

Воведување на женските/родовите студии во академските кругови

Во споредба со западно и северно-европските земји, во централна, источна и јужна Европа ЖРС се појавија релативно доцна: во нашиве случаи, на пример, во Република Чешка и Македонија по распадот на „комунистичкиот режим“, а во Турција го следеа западното искуство со мало заостанување. Додека во двете поранешни комунистички земји обидите да се воведат ова академско прашање се сметаа за нормална последица на ослободувањето и постигнувањето поголема слобода на мислење, во Турција, сосема спротивно, феминизмот – и политички и академски – оживеа во една антидемократска доба, по државниот удар од 12 септември 1980 година во кој беа потиснати сите движења на опозицијата.

A step further than “integration” hidden is the potential of politicizing and transforming the dominant disciplinary paradigm, which is termed by Bird (2001) as “critical interdisciplinarity.” Here, the borders between disciplines themselves become “struggle spheres” between different “essential structures” or “reality regimes.” Thus, critical interdisciplinarity may be regarded as a form of intellectual empowerment where knowledge is redefined, not through a process of integration, but rather through a process of dismantling.

In order to understand where on this continuum WGS inhabits in three countries, we have to review the area's development and institutionalization orienting towards/within the university, interlaced with women's/feminist movements. After the following two chapters, aiming at this review, we will return to the question of interdisciplinarity.

Introduction of Women's / Gender Studies to the Academia

When compared to Western and Northern European countries, in Central, Eastern and South Eastern Europe WGS arose in a relatively late era: considering our cases here, in the Czech Republic and Macedonia after the collapse of the “communist regime,” and in Turkey, following the Western experience with a slight time-lag. Whereas efforts for introducing this academic issue were perceived as a normal consequence of liberation and achieving more freedom in thinking in the two ex-communist countries, in Turkey, antagonistically, feminism –both politically and academically revived in an anti-democratic era, after the coup d'état of 12th September 1980, where all other opposition movements were oppressed.

Причините за „доцнењето“ на ЖРС во Република Чешка и во Македонија си наликуваат, слично на повеќето земји зад „железната завеса“ и во поранешна СФРЈ. Признаваме дека ваквата сличност се потпира на упростувања и превиди од аналитички и споредбени причини. Несомнено постоеја суштински разлики меѓу поранешните комунистички земји од централна и источна Европа и оние од Балканот. Бидејќи, првите го прифатија социјализмот откако се изградија како капиталистички граѓански општества, а вторите имаа претежно рурална организација, насочена кон традиционалните патријархални општествени вредности (Duhaček, 1998). И покрај забележителната сродност, сличните словенски јазици, заедничките историски искуства и силните културни влијанија кои ги поврзуваат овие земји, централна и југоисточна Европа во многу аспекти не претставува хомоген простор. На пример, иако генерално се сметаат за составен дел на процесот за демократизација и либерализација, идејата за феминизмот и воспоставувањето на РС во Република Чешка и поранешна Југославија имаа различна побуди и се соочија со различни препреки. Додека западниот либерален феминизам им делуваше „прелевичарски“ на чешките жени и ги потсетуваше на идеологијата од која „тукушто се откачиле“ (Šiklová, 1999), во Македонија, парадоксално, феминизмот не се доживуваше толку како западен, туку како оспорувач токму на патријархалните и националистички струења кои се јавија по распадот на Југославија.

Пред седумдесеттите, кога се јави вториот феминистички бран на Западот, двете земји кои ги разгледуваме – Чехословачка и Македонија – доживеаја прекршување, односно, Втората светска војна и нејзините последици, но во различни контексти. За подобро

The reasons for the “delay” of WGS in the Czech Republic and Macedonia resemble each other, similar to the majority of countries behind the “Iron Curtain” and in ex-SFRY (Yugoslavia). We concede that this resemblance depends on an oversimplification and overlook due to analytical and comparative reasons. Doubtless there existed crucial differences between ex-communist CEE countries and those of the Balkans. Since the former entered into Socialism after they had been built as capitalist civil societies, the latter were mostly rurally organized, oriented to traditional patriarchal social values (Duhaček, 1998). Despite the remarkable propinquity, common Slavic language, shared historical experiences and strong cultural influences connecting these countries, Central and SE Europe is not one homogenous space in many terms. For example, although generally perceived as a component of democratization and liberalization process, the idea of feminism and establishing the GS in Czech Republic and Ex-Yugoslavia had different motives and faced different obstacles. While Western liberal feminism seemed “too leftist” for Czech women, reminding them on the ideology they had “just got rid of” (Šiklová, 1999), in Macedonia, paradoxically, feminism was perceived not so much as Western but challenging the very patriarchal and nationalistic streams following the destruction of Yugoslavia.

Before the 1970s, where the second wave of feminism arose in the West, the two countries examined here – Czechoslovakia and Macedonia – experienced refraction, that is to say, World War II and its consequences, albeit in very different contexts. To understand this further, we

да разбереме ова, мора да се вратиме во времето: националната еманципација на Чехословачка од Австроунгарската монархија го вклучуваше и „женското прашање“ како составен дел од процесот. Писателките како Божена Немцова (Božena Němcová) одиграа значајна улога во подигнувањето на чешкиот јазик на ниво на литературен јазик, каков дотогаш беше германскиот. Каролина Светла (Karolina Světlá) и Елишка Краснохорска (Eliška Krásnohorská) во 1890 година ја основаа „Минерва“, првата женска гимназија во централна Европа, заснована на идејата за образование на жените. Освен тоа, во 1903 година, голем број идни политичарки го основаа Чешкиот клуб на жени. На почетокот од триесеттите Клубот изградил – со помош на донации – богат центар: библиотека, сместување, предавална, ресторан и сали за состаноци, кој, за жал, чешките жени можеле да го користат само десетина години.¹ Бидејќи:

„Цела една генерација универзитетски образовани чешки жени созреа пред да згасне Првата Чешка Република кон крајот на триесеттите. Втората светска војна доведе до сериозен застој во образованието. Најсилниот удар беше затворањето на сите чешки универзитети од страна на Германците сè додека траеше војната и чешките студенти беа испраќани во работни логори. По крајот на војната, Чесите забележаа огромни загуби во интелегенцијата, вклучувајќи ги тука и поборничките за женските права.“ (Kotlandová Koenig, 1999)²

Женските движења во Македонија од крајот на 19 век, имаа малку поинаков развоен пат, главно во две насоки: либерално феминистичка и пролетерска. Првата се состоеше од граѓански слоеви и различни женски граѓански здруженија, додека пролетарската насока се разви по трагите на работничката класа и под влијание на социјалистичките идеи. Мора да се има предвид дека, како и во Австроунгарската

must take a look back in time: National emancipation of Czechoslovakia from the Austro-Hungarian Monarchy had included the “woman question” too as a component of the process. Women writers like Božena Němcová, had played a great role in raising the Czech language to a language of literature, which until that time was German. Karolina Světlá and Eliška Krásnohorská had founded “Minerva” in 1890 as the first girls’ high school in Central Europe based on the idea of female education. Moreover, in 1903, a Czech Women’s Club has been established by a number of future female politicians as its members. At the beginning of the 1930s, the Club had built –thanks to finances from collections– a center rich in concepts: a library, accommodation, lecture hall, restaurant and meeting rooms, which unfortunately could have been used by Czech women only for about ten years.¹ Because:

“A whole generation of university-educated professional Czech women matured before the First Czechoslovak Republic came to an end at the end of the 1930s. The Second World War brought a serious setback in education. The hardest blow was the closing of all Czech universities by the Germans for the duration of the war and the sending of Czech students to labor camps. After the war was finally over, the Czechs registered an enormous loss of their intelligentsia, including women’s rights activists.” (Kotlandová Koenig, 1999)²

Women’s movements in Macedonia, starting from late 19th century followed a rather different path, mainly along two courses: liberal feministic and proletarian. The former was comprised of civil strata and different women’s civil organizations, whereas the proletarian course was developing along the lines of the labour class and under the influence of socialistic ideas. What must be borne in mind is that, just like in the Austro-Hungarian

монархија, и во Османлиското Царство во тоа време отпочнале националистичките движења, па првиот тек (либерално феминистички) на македонското женско движење може да се разгледа во ваков контекст. Од друга страна, пак, еманципацијата на жените, развиена и промовирана во делата и теориските расправи на Маркс, Енгелс, Ленин, Бебел, Цеткин, Голдман и Луксембург, се одразила и на македонската стварност. За прв чекор кон еманципацијата се смета организирањето на женски револуционерни здруженија (Весковиќ-Вангели, 1990). Организираната борба на жените за целосна рамноправност датира од времето кога се формирала Комунистичката партија на Југославија (1919).

Во периодот меѓу двете светски војни, македонското женско движење се јавило паралелно со студентското движење некаде во 1925 година. Во почетокот организацијата се нарекувала „Тajна македонска културно-просветна организација на македонските Бугарки – ТМКПОМБ“; за покусата верзија да стане Македонска тајна женска организација – МТЖО, која се состоела претежно од учителки, студентки и професорки. Две од најистакнатите активистки во оваа организација биле Гена Велева и Донка Иванова. Дејностите на организацијата опфаќале описување на жените, медицински и хигиенски совети и обуки, помош во породувањето по руралните области и слично.³ Во тоа време постоела и Македонска тајна машка организација – МТМО. МТЖО честопати ја поддржувала МТМО во нејзините дејности.⁴

Monarchy in the Ottoman Empire, the nationalist movements have started that time, and the first course of (liberal feministic) the Macedonian women's movement can be considered in this context. On the other hand, the emancipation of women developed and promoted in the work and theoretical debates of Marx, Engels, Lenin, Bebel, Zetkin, Goldman and Luxembourg, had its reflections in Macedonian reality. The first step towards emancipation was considered as organizing women's revolutionary associations (Весковиќ-Вангели, 1990). Organized struggle of women, for their complete equality is dated at the same time when Communist Party of Yugoslavia was formed (1919).

In the period between WW I and WW II, the Macedonian women's movement emerged in parallel to the male students' movement in approximately 1925. At the beginning, the name of the organization was "Secret Cultural Educational Organization of Macedonian Bulgarian Women" (Tajna Makedonska kulturno prosvetna organizacija na Makedonskite bugarki – ТМКПОМБ); a shorter version to read as Macedonian Secret Women's Organization (Makedonska tajna zenska organizacija - МТЖО), which was an organization composed mostly of female teachers, students and professors. Two of the most eminent activists of this organization were Gena Veleva and Donka Ivanova. Activities of this organization were a combination of educating illiterate women, giving medical and hygienic instruction and advice, helping in birth-giving processes in the rural area, etc.³ At that time, there was also the Macedonian Secret Men's Organization (Makedonska tajna mashka organizacija - МТМО). МТЖО in many occasions was supporting МТМО in its activities.⁴

По Втората светска војна, Македонија стана дел од југословенската федерација. Една од пресвртниците во СФРЈ во однос на освестување за женските проблеми и масовното организирање на жените бил Антифашистичкиот фронт на жени (АФЖ), формиран 1942. Целта на АФЖ била да ги мобилизира жените во битката за ослободување на земјата и за нов општествен поредок. Во 1953 година, била основана уште една женска организација, „Здружение на женските друштва на Југославија“, чија мисија била да се справува со женските прашања и интереси.⁵

Приемот на родовите и феминистичките прашања во Чехословачка и СФРЈ по Втората светска војна очигледно зависел од претходните историски искуства, заедничкото социјалистичко искуство со земјите од централна и источна Европа, каде рамноправноста меѓу мажите и жените била правно загарантирана – па навидум немало ни потреба да се создаваат проблеми и да се истражува женското прашање ниту во рационална, ниту во метафоричка/стереотипна смисла. Од една страна, дилемава може да се смета за специфична за парадигмата на модернизмот, а не за условите на социјализмот – било теориски или практично. И во капиталистичките и/или западните општества, хегемонистичките дискурси „рамноправност“ и „државјанство“ ги направија невидливи родовите нерамноправности, а проблемот стана во голема мера несомнен сè до доцните шеесетти години, до што е поблиска ситуацијата во Турција.

Социјализмот во голема мера ги користеше сите придобивки од модернизмот кои можеа да помогнат во утврдување и одржување на системот, правејќи го потешко препознавањето и одвојувањето на проблемите кои потекнуваат од модернизмот, од оние типични за социјализмот. Ова е можеби една од

After WW II, Macedonia became part of the Yugoslav Federation. One of the milestones in SFRY, considering the awareness of women's issues and massive organizing of women, had been the “Anti-Fascistic Front of Women” (AFW), established in 1942. The aim of the AFW was to mobilize women in combat for liberation of the country, and for the new social constituting. In 1953, another women's organization, “Association of Women's Societies of Yugoslavia” was founded whose mission was to deal with women's issues and interests.⁵

The reception of gender and feminist issues in Czechoslovakia and SFRY after WW2 have obviously been dependent on the previous historical experience(s), sharing the experience of socialism with the countries of CEE, where the equality of men and women was guaranteed by law –thus seemed to have no need to create a problem and research women's question in both rational and metaphorical/stereotyped senses. In one aspect, this dilemma can be identified as specific to the paradigm of modernism rather than being specific to the conditions of socialism – either theoretically or practically. In capitalist and/or Western societies too, the hegemonic “equality” and “citizenship” discourses rendered gender inequalities invisible, and the issue indisputable to a great degree until late 1960s, to which the situation in Turkey is closer.

Socialism was largely using every achievement of modernism that could help in establishing and maintaining the system, thus making it very complicated to recognize and disentangle the problems that were rooted in modernism from those specific for socialism. This is perhaps one of the reasons why the question of

причините зошто прашањето за родова еднаквост, поставено од страна на западните феминистки, им се чинело многу познато на жените во поранешните социјалистички земји.

Меѓутоа, постоеле и битни разлики: правата загарантирани за жените од страна на социјалистичката држава (подеднакви обрски при вработување за мажите и за жените, потоа правото на абортус и планирање на семејството, како и правото на развод) се чинеа потполно исти со стремежите на западниот либерално-левичарски феминизам. Владејачката марксистичко-ленинистичка идеологија заснована на идејата за диктатура на пролетеријатот и намалување на приватната сопственост ги направила разликите меѓу мажите и жените помалку пресудни фактори во распределбата на должностите поврзани со изградбата на социјалистичката држава. Сепак, она што на западните феминистки како да им беше тешко да го признаат е дека „вработувањето на жените не беше доволно за да придонесе за нивно ослободување и дека социјализмот не беше во состојба да ги разреши женските прашања како што тоа го направил капитализмот, и покрај освртите на Бабеф и Енгелс“ (Šiklová, 1997). Ваквата еманципација не беше изградена на феминистички идеи. Специфично женските интереси им беа подредени на интересите на работничката класа и на комунистичката партија, па жените – како и мажите – беа запоставени како поединци. Оттука, единственото место каде жените и мажите можеа да ги остварат своите индивидуални идентитети, надвор од контролата на тоталитарната држава, беше семејството: „Бидејќи луѓето не сакаа и не можеа да се чувствуваат исполнети во честопати безначајната работа за државата или општеството, личните односи им беа позначајни отколку на жителите на западните земји“ (Šiklová,

gender equality, raised by Western feminists, appeared too familiar to women in ex-socialist countries.

However, there have been critical distinctions too: Rights guaranteed to women by the socialist state (obligation for employment applied to men and women equally, then the right for abortion and family planning as well as for divorce) seemed to be exactly what Western liberal-leftist feminism was striving to achieve. Dominating Marxist-Leninist ideology based on the idea of the dictatorship of the proletariat and reduction of the private property, made differences between men and women less decisive factors in distributing the duties related to building the socialist state. However, the fact, which for Western feminists seemed hard to admit is that “the employment of women was not enough to bring about their liberation and that socialism was unable to solve women’s issues as capitalism in spite of the references to Babeuf and Engels” (Šiklová, 1997). This emancipation was not built on the idea of feminism. Specifically women’s interests were subordinated to the interests of the working class and communist party and women – as well as men – as individuals were neglected. Consequently, the only place where women and men could realize their individual identities, out of the control of the totalitarian state, was the family: “Because people did not and could not fulfill themselves in the often meaningless work for the state or society, their personal relationships were more significant for them than they were for people in Western countries” (Šiklová, 1997). It seems that Eastern and Western feminists did not fight against the “same enemy.” While western feminist struggle was more oriented against capitalist patriarchy, “... many Eastern European feminists would claim that because of the socialist stress on emancipation, a patriarchal society

1997). Се чини дека источните и западните феминистки не се бореа против „истиот непријател“. Додека битката на западните феминистки повеќе беше насочена кон капиталистичкиот патријархат, „... голем број источноевропски феминистки ќе тврдат дека поради акцентот кој социјализмот го ставаше на еманципацијата, во источниот блок никогаш не се разви патријархално општество налик на западното“ (Hanáková, 1999).

Бидејќи комунизмот им „даде“ на жените рамноправен статус со мажите во сите аспекти од животот (образование, работа, право на глас и слично), „не успеа да ги поттикне промените во сфаќањата за родовите улоги кои би помогнале во вкоренување на родовата еднаквост во секојдневниот живот“ (Kotlandová Koenig, 1999). Иако во сосема различни контексти, вака беше и во Чехословачка и во СФРЈ. Идеологијата, чие влијание беше многу суптилно и тешко забележливо, се засноваше на верувањето дека рамноправноста и почитувањето на човековите права, особено на женските права е гарантирано од „системот“. Како последица од ваквата замисла што заслепува, несвесноста за дискриминацијата беше поткрепена со матрицата на патријархално воспитување и одржување на јасно дефинираните улоги на мажите и жените. Исто така, како логично продолжение на ваквата „парадигма на загарантирани човекови права и рамноправност“, не постоеше дефинирана потреба за изучување и истражување на женските прашања. Теориски и реторички, жените и мажите ги имаа истите права и можности, иако во пракса не постоеа материјални/објективни докази.⁶ Иако во малку поинаков контекст (национализација, модернизација и раскинување со системот на Османлиското Царство), истото важеше и за ситуацијата во Турција, што накусо ќе биде објаснето подолу.

similar to the Western version never developed in the Eastern block” (Hanáková, 1999).

Since communism “gave” women equal status with men in all aspects of their lives (education, work, voting, etc), “it failed to bring about changes in people’s thinking about gender roles that would help ground gender equality in daily reality” (Kotlandová Koenig, 1999). Albeit in very different contexts, this has been the case both for Czechoslovakia and SFRY. The ideology, the influence of which was very subtle and hard to detect, has been built on beliefs that equality and an appreciation of human rights, especially women’s rights, were guaranteed by the “system.” As a consequence of this blindfolding conception, the unawareness of discrimination was being substantiated by the matrix of patriarchal upbringing and upholding of the well defined roles of men and women. Also, as a logical continuation of this “guaranteed human rights and equality paradigm,” there was no defined need for studying or researching women’s issues. Theoretically and rhetorically, women and men had the same rights and opportunities, albeit without material/objective proofs in practice.⁶ Albeit in a rather different context (nationalization, modernization and break off from the Ottoman Empire system), the same was valid for the situation in Turkey too, which will be explained shortly below.

Така, и во Чехословачка и во СФРЈ постоеја многу мал број истражувања во врска со родовата проблематика. Во СФРЈ, женските прашања се сметаа само за составен дел од поголемата слика на развојни прашања. Истражувањата околу промовирањето на рамноправноста на жените претставуваа само дел од севкупната стратегија за развој и модернизација на земјата. И постојаниот раст на бројот на жени во академските кругови – и како академици и како студенти – по Втората светска војна е поврзан со претензијата на СФРЈ за сите видови рамноправност, особено во академската сфера, како и во образованието, културата и правосудството. Така, родовата еднаквост била потфат кој зависел од ваквиот општ „проект“, па не може да се рече дека родовите прашања во тоа време го имале предзнакот „женски“ или „феминистички“.⁷

Во Турција, приказната за женските/феминистичките движења носи и слични (особено по однос на модернизацијата и национализацијата) и поинакви (особено во врска со непостоењето на остри трансформации на поредокот и искуство од Втората светска војна) белези со другите два примери. Долго време преовладуваше „митот“ дека „кемалистичката револуција и преобразба од царство во национална република им ги ‘даде’ на жените основните права и дека ‘женското прашање’ беше разрешено“. Неодамнешните феминистички истражувања,⁸ особено оние за историјата, јасно нагласуваат дека, во однос на патријархатот и на женските движења, почнувајќи од средината на 19 век, имало и континуитет и прекршувања, како што во 1913 година забележа Халиде Едип (Halide Edip), романсиерка, писателка и политичка активистка за време на турската Војна за независност:

Thus, both in Czechoslovakia and SFRY there existed very little research regarding gender problematic. In SFRY, women’s issues were treated only as a component of a bigger picture of development issues. Research about promotion of women’s equality was part of the overall strategy for development and modernization of the country. The continuous increase in the number of women in academia – both for academics and for students - after WW II is also related to SFRY’s claim to all forms of equality, especially in the sphere of Academia, education, culture and Judiciary. Thus, gender equality has been an endeavor dependant to this general “project,” so it cannot be said that gender issues at that time had the auspice of “feminist” or “feministic.”⁷

In Turkey, the story of women’s/feminist movement(s) has characteristics both similar (especially vis á vis modernization and nationalization) with and distinguishing from (especially concerning non-existence of harsh regime transformations and the experience of WW II) the other two cases. The “myth” to read as “the Kemalist revolution and transformation from an Empire to a national republic ‘gave’ women their basic rights, and the ‘women’s issue’ was resolved” has been hegemonic for a long time. Recent feminist studies⁸, especially those on history (or rather “herstory”), highlight very well that, concerning patriarchy and the women’s movement(s), starting from the mid-19th century, there were continuities as well as refractions, as Halide Edip –novelist, writer and political activist during the Turkish War of Independence noted in 1913:

„Додека се пишува површна и почетна историја на светото движење на женскоста, би било особено пожелно овој хронограм да беше куса приказна за напредокот и развојот на османлиските жени. Меѓутоа, не е толку жално што работите се во суштина поинакви. Насекаде, будењето и напредокот на жените се одвиваат бавно и се надоврзуваат, како и секое друго општествено движење. Недостигот на историја на борбата за напредок на османлиските жени не значи и дека тие ништо не сториле [...] И денес, сега, додека ви се обраќам, а вие ме слушате, несомнено создаваме историја.“ (од Çakır, 1993: 10)

Пред Републиката, особено покрај сè посилената атмосфера на слобода која ја создаде втората уставотворна влада (1908), постоеше силно женско движење по оската Солун-Истанбул-Самсун-Бурса, чија програма во голема мера наликуваше на онаа на меѓународното женско движење. Заедно со Републиката (1923) и движењето за модернизација, беа воведени правни реформи и сè поголема видливост на жените во јавната сфера. Иако ваквите државни иницијативи беа револуционерни, беа проткаени со определени дилеми, тешки за надминување. Прво, правните реформи, особено во врска со граѓанскиот законик или семејното право, претставуваа раскинување со исламските правила, но не и со патријархалните. Второ, овозможувањето на јавната видливост на жените било придружено со кодирање на јавната сфера како родово неутрална, па жените ја презедоа ваквата родово неутралност. Така, првиот бран на женското движење, оформен околу „еднаквите граѓански права“, заврши во триесеттите, со веќе јасната институционализација на Републиката. Интересно е што веднаш по Меѓународниот феминистички конгрес (1935, Истанбул), модерната државна елита ја затвори Алијансата на турски жени (основана во 1924 година), која беше домаќин на Конгресот, тврдејќи дека „Републиката им ги даде

“While writing a shallow and initial history of the sacred movement of womanhood, it would be very much desirable that this chronogram could have been a small story of the progress and improvement of the Ottoman women. However, it shouldn't be so deplorable that things are different actually. Everywhere, women's awakening and progress have been slow and in continuous succession, like all other social movements. The lack of the history of Ottoman women's struggle for progress doesn't signify that they haven't done anything [...] Today, at this time, while I am addressing you, and you are listening to me, doubtlessly we are making history too.” (from Çakır, 1993: 10)

Before the Republic, especially in parallel to the arising freedom atmosphere brought by the Second Constitutional government (1908) there existed a strong women's movement, at the axis of Salonica-İstanbul-Samsun-Bursa, whose agenda was more or less the same as that of the international women's movement. Together with the Republic (1923) and the modernization movement, legal reforms and women's accelerating visibility in the public sphere were introduced. Albeit those State initiatives were revolutionist, they were also embedded with certain dilemmas hard to overcome. First, legal reforms, especially concerning the civil code and family law, represented a break off from Islamic rules, but not the patriarchal ones. Second, enabling women's public visibility came together with the coding of the public sphere as gender-neutral, and women's internalizing this gender-neutrality. Thus, the first wave of the women's movement shaped around “equal citizenship rights” ended in the 1930s, where the Republic's institutionalization was then well-founded. It is interesting to see that right after the International Feminist Congress (1935, İstanbul), the Turkish Women's Alliance (founded in 1924), who hosted the Congress was closed by modern state elites, arguing that “the Republic gave women all the rights, so there is no more a necessity for a women's organization.”

сите права на жените, па веќе нема потреба од женска организација.“

Како што споменавме погоре, осумдесеттите беа нов период за женското движење во Турција. Принудниот молк по долгиот период (пред државниот удар од 1980) во кој идните проекти на општествено-политичките движења се формираа во рамките на традиционалните левица и десница во седумдесеттите, за одредени општествени групи се преобразија во критичко разгледување на минатото и традиционалното. Значи, вториот феминистички бран во Турција се јави како ново политичко движење во ваквиот сплет на околности (Timisi & Ağduk Gevrek, 2002: 13).⁹ Ваквата обнова на феминизмот беше многу критикувана заради тоа што била структурирана врз основа на средната класа; и навистина, феминизмот всушност започна како движење на средната класа. Предводничките на движењето во голема мера беа жени од редовите на демократските масовни организации, левичарските формации од пред 1980. Беа образовани, урбани – барем две генерации – и стручни жени.

„Воведувањето на родовата нееднаквост како политичко прашање [во средината на осумдесеттите], претставуваше голем успех за феминистичкото движење. Дали фактот што ваквиот успех не се случи во атмосферата на ‘надежи и стремежи’ (за ‘нова револуционерна општествена формација’) од седумдесеттите, туку во периодот по државниот удар, кога сета поранешна левичарска опозиција беше силно потиснувана и забранувана, го обезвреднува ваквото достигнување? Би рекле, не. Во најголема рака, оваа историска случајност нè потсетува дека тие ‘надежи и стремежи’ прекриваа определени проблеми“. (Bora, 2006)

As mentioned above, the 1980s was a new period for Turkey’s women’s movement(s). The compulsory silence following the long period (before the 1980 coup d’état) where the future projects of social-political movements were shaped within traditional left and right in 1970s, transformed for certain social groups into a critical consideration of the past and the traditional. So, Turkey’s second wave of feminism arose as a new political movement in this conjuncture (Timisi & Ağduk Gevrek, 2002: 13).⁹ This revival of feminism has been criticized a lot for being structured on a middle-class basis; and it was true, feminism started as a middle-class movement actually. The vanguards of the movement were, to a great degree, women from the directory bodies of democratic mass organizations, left-wing formations of pre-1980. They were well-educated, metropolitan -at least for two generations - and professional women.

“The introduction of gender-inequality as a political issue [in mid-1980s], was a great success of this feminist movement. Might the fact that this success has occurred not in the ‘hopes and ambition’ (for a ‘new revolutionary societal formation’) atmosphere of the 1970s, but in the post coup d’état era where all the ex-left-wing opposition was under high repression and prohibition, reduce the value of this acquirement? We don’t think so. At most, this historical coincidence recalls us that those ‘hopes and ambition’ was over-covering certain problems.” (Bora, 2006)

За споредба, првите студии на водечките жени-академици изникнаа во рамките на постојните академски дисциплини во текот на седумдесеттите. Текели (Tekeli, 1991) го користи изразот „синдром на отсуство“ кога реферира на своето лично искуство во седумдесеттите. Наведува дека во 1974 го избрала „учеството на жените во политиката“ како тема за нејзината дисертација. Меѓутоа, приемот на темата кај академиците не бил многу добар. Алудирале на божем-непостоечки-предмет. Така, опусот во седумдесеттите постепено формираше некакви подобласти на различните дисциплини. Со други зборови, во првата фаза, како и секаде, ЖРС се развиваа паралелно со постојните дисциплинарни поделби, како нов предмет на образование и истражување: „семејството и жените“, „правото и жените“, „политиката и жените“, „државата и жените“, „вработувањето и жените“, итн. Првото издание (Abadan Unat, 1979) што ќе се памети како камен-темелник, многу добро ја отсликува гледната точка на овој период.

Ваквиот „основачки период“ беше почувствуван како некаков спонтан и задолжителен процес, а понуди и богата кумулација на знаења кои ќе им служат на претстојните истражувања (Sancar, 2004). До крајот на осумдесеттите, кога првата генерација тивко ѝ ја предаде „академската мисија“ на втората, клучни точки беа политичката перспектива и епистемолошките критики на феминистичкото движење во пораст. Во тоа време отпочна расправата околу можностите на феминизмот во рамките на универзитетот. Потоа ЖС на универзитетот се здобија со нови правни и административни димензии.

In parallel, first studies of vanguard woman academicians have flourished in frameworks of existing academic disciplines throughout 1970s. Tekeli (1991) uses the term “absence syndrome” referring to her personal experience in the 1970s. She quotes that, in 1974, she had decided to choose “women’s participation to politics” as the subject of her assistant professorship dissertation. However, this choice was not well-received by academics. They alluded to an as-if-nonexistent-thing. Thus, the body of work in the 1970s gradually formed some kind of sub-areas of different disciplinary expertise. In other words, at the first phase, just like elsewhere, WS developed parallel to the existing disciplinary divisions, as a new education and research subject: “family and women,” “law and women,” “politics and women,” “the state and women,” “employment and women,” etc. The first published edition (Abadan Unat, 1979) which can easily be commemorated as a cornerstone reflects the perspective of the period very well.

This “constituent period” has been experienced as a kind of spontaneous and compulsory process, and offered a very rich knowledge cumulation that would feed the following studies (Sancar, 2004). By the end of the 1980s, when the vanguard first generation silently passed the “academic mission” to the second, the political perspective and epistemological critics of the arising feminist movement were important foci. The debate on the possibility of feminism within the university started at that point. Afterwards WS at the university gained new legal and administrative aspects.

И за Република Чешка и Македонија, деведесеттите претставуваа деценија на обнова на феминизмот и на ЖС, но во различни контексти. Идејата за воведу-

For the Czech Republic and Macedonia too, the 1990s were a decade which saw the revival of feminism and WS, but in a different context. The idea of introducing GS

вање на РС во универзитетите во Република Чешка се јави по 1989 година; годината на уривање на Берлинскиот ѕид. Од една страна се почувствува како продолжување, селективно, до одреден степен, на долгата – повеќе од сто години – демократска традиција на Првата Чехословачка Република. Меѓутоа, и покрај долгата традиција и сите напори за обнова на феминистичкото движење, сфаќањето на „женското прашање“ во Република Чешка денес е многу слабо. Проблемот е што Чехија го испушти вториот феминистички бран, кој се јави во седумдесеттите и осумдесеттите, и енергијата на Прашката пролет, која се фокусираше на општи теми како демократија, слободен пазар и на капиталот, а не поконкретно на женските и човековите права.¹⁰

И во Македонија, осумдесеттите беа сведоци на посилен бран на феминистичка теорија, иако во тоа време не постоеше подлабок интерес или можност за нејзино изучување како засебна научна област. Тој бран на феминистичка теорија главно остана на ниво на лични истражувања. Во овој „формативен период“, се појавија првите текстови, статии и издања, претежно од областите на книжевната теорија и книжевната критика. Истакнати предводнички на ваквиот критичко-интелектуален опус беа Катича Кулавакова и Елизабета Шелева.¹¹ Појавата на феминистичката теорија во овој период се совпаѓа со појавата на постмодерната теорија. Меѓутоа, не постои истражување кое ја обработува суштинската врска меѓу овие две појави.¹²

По овие почетни студии, не би претерале кога би го навеле и списанието Идентитети: *Списание за политиката, род и култура студии и култура*, чиј прв број излезе во 2001 година, како камен-темелник на македонската феминистичка теорија. Една од основните цели на *Идентитети* е да придонесе за

to the universities of the Czech Republic came up after 1989; the year the Berlin Wall fell. On the one hand it was experienced as reassuming selectively to some degree the long –more than a hundred years - democratic tradition of the First Czechoslovak Republic. However, despite the long tradition and all the efforts to revive the feminist movement, the perception of the “woman question” in Czech Republic today is very weak. The problem is that CZ missed the second wave of feminism, which came up in 1970s and 1980s, and the energy of the Prague Spring, which was focused on general topics like democracy, free market, and capital rather than in particularly women’s rights and human rights.¹⁰

In Macedonia too, the 1980s witnessed a stronger wave of feminist theory, although at that time there was no further interest or possibility for studying it as a separate scientific field. That wave of feminist theory remained mostly at the level of personal research. In this “establishing period,” the first texts, articles and publications, mainly from the area of Literary Theory and Literary Criticism emerged. The distinguished vanguards of this critical-intellectual body of work were Katica Kulavkova and Elizabeta Sheleva.¹¹ The arising of feminist theory in this conjuncture coincides with that of postmodern theory. However, there exists no research highlighting the essential correlation between these two phenomena.¹²

Following these initial studies, it would not be an exaggeration to put the journal *Identities: Journal of Politics, Gender, and Culture*, first published in 2001, as the cornerstone of Macedonian feminist theory. One of the main aims of *Identities* has been contributing to the feminist theoretical and political debate in Macedonia.¹³

феминистичката теориска и политичка расправа во Македонија.¹³

Првиот наставен предмет во врска со родовите прашања во Македонија беше воведен во почетокот на деведесеттите под насловот „феминистичка книжевна теорија“. А првиот предмет што го вклучуваше поимот *род* беше „род и културата“, воведен во 1999 година на Институтот за социолошки, правни и политички истражувања од страна на Катерина Колозова.

Иако, општо земено, може да се издвојат неколку заеднички црти во примерите со овие три земји, може да се заклучи и дека постоеле различни контексти при воведувањето и, делумно, разидување во периодот на појавата на ЖРС. Различните историски и политички заднини на земјите, како и различните режими, доведоа до поинаков развој и на женските/феминистички движења и на вклучувањето на ЖРС во академските кругови.

Додека појавата на женските движења во Чехословачка во 19 век беше сфатена како дел од општонародната еманципација од Австроунгарската монархија, и додека првиот бран феминистички движења во Турција беше под притисокот на формирањето нова држава, женските движења од 19 век во Македонија и остатокот од Југославија, идеолошки поблиски до левичарските социјалистички идеи и југословенскиот дух, како да го оспоруваа постојниот националистички, рурално-патријархален културен и економски модел. Затоа овие движења добија силна поддршка од водечките социјалистички рево-

The first course in Macedonia regarding gender issues was established at the beginning of the 90s with the title “feminist literature theory.” And, the first course including the term *gender* was “gender and culture,” established in 1999 at the Institute for Sociological, Juridical and Political Research by Katerina Kolozova.

Though one can extract several similar lines in the cases of these three countries generally, it can also be concluded that different contexts for establishment, and in some part, discrepancy in the period of emergence of WGS existed. Different historical and political backgrounds of the countries and different regimes, contributed in diversity in the development of both women's / feminist movements and introduction of WGS to the Academia.

While the appearance of women's movements in Czechoslovakia in the 19th century was perceived as a part of a general national emancipation from Austro-Hungarian monarchy, and while in Turkey the first wave feminist movement had tensions with the new state formation, women's movements of the 19th century in Macedonia and other parts of Yugoslavia, being ideologically closer to leftist socialist ideas and Yugoslavian spirit, were rather perceived as challenging the existing nationalistic, rural-patriarchal cultural and economical model. That is why those movements were largely supported by leading socialist revolutionaries and

луционери и активисти пред, за време на и по Втората светска војна. Меѓутоа, по војната, појавата на социјализмот во Чехословачка, иако никогаш не ги намалил женските права стекнаа во 19 век и развиени во Првата Република на Масарик, и иако жените ги уживаа истите права за образование, работа, политичко учество, итн., некако ги сметаше женските движења за опасна закана кон новиот сталинистички општествен модел, токму како што биле доживевани и во Турција во триесеттите, како закана за националното единство. Во Македонија, а и во поранешна Југославија, веднаш по Втората светска војна, АФЖ целосно ги вклучи жените во реконструкцијата на општествено, политички и економски уништената земја. Изградбата на новото социјалистичко општество истовремено значеше и ослободување на жените од нивните патријархални улоги. АФЖ многу активно решаваше конкретни женски проблеми како грижата за децата, здравствената заштита, образованието, вработувањето, професионалниот развој и учеството на жените во политиката, со што жените стекнаа права, од кои дел чехословачките жени веќе ги имаа стекнато уште пред војната.¹⁴ Меѓутоа, во 1952 година движењето беше укинато поради неговата сè поголема самостојност во донесувањето одлуки и ефикасност во остварување на своите планови, со што стана сериозна закана за Комунистичката партија. Иако ова укинување не ги намали правата кои жените конечно ги стекнаа, сепак му отвори врата на новиот патријархален модел што се јави во шеесеттите. Овојпат моделот не беше рурално-националистички, туку поскоро потрошувачки, и ја промовираше жената како сексуален објект (Slapšak, 1996). Овој нов модел се јави паралелно со постигнувањето определена политичка и економска стабилност во СФРЈ, па нешто од типот на феминистичко движење, кое овојпат поскоро би претставувало алтернатива, отколку

activists before, during and after WW II. After the war however, the appearance of socialism in Czechoslovakia, though never having decreased the rights women achieved in the 19th century and developed during the Masaryk's First Republic, and although gave women the same rights for education, work, political participation, etc., rather considered the women's movements as a serious threat to the newly established Stalinist model of society, just as had been experienced in 1930s in Turkey, as a threat to the unity of the nation. In Macedonia, respective ex-Yugoslavia, right after WW II, the AFW fully included women in the reconstruction of the socially, politically and economically destroyed country. Building the new socialist society at the same time represented the emancipation of women from their patriarchal roles. AFW was very active in resolving specific women's issues such as childcare, women's health, women's education, employment, professional development and political participation, providing women the rights some of which Czechoslovak women already achieved before the war.¹⁴ However, in 1952 the movement was abolished due to its increasing independence in decision-making and efficiency in realizing its plans, becoming a serious threat to the Communist Party. Although this abolition never decreased the rights women finally achieved, it gave way, however, to the new patriarchal model which appeared in the 1960s. This time the model was not a rural-nationalistic one but rather consumerist, promoting the woman as a sexual object (Slapšak, 1996). This new model appeared together with achieving a certain political and economical stability of SFRY, thus something like a feminist movement, which now would rather be an alternative than a support to the socialist ideology, – the same as in Czechoslovakia – became almost impossible in the public sphere. Surprisingly, even the dissident movements from 1968 in both Yugoslavia and Czechoslovakia, did not consider feminism as a serious

поткрепа за социјалистичката идеологија - како во Чехословачка – стана речиси невозможно во јавната сфера. За чудо, дури ни дисидентските движења од 1968 и во Југославија и во Чехословачка, не го зедоа предвид феминизмот како сериозно прашање, па во обете земји ова прашање се притаи. Во Турција, слично, левичарската парадигма од шеесеттите и седумдесеттите делуваше како препрека за самостојноста на женското движење.

Во Македонија и во Чешката Република, обновата на феминизмот и идејата за вклучување на ЖРС во наставните планови и програми се јави паралелно со транзицијата и распадот на режимот. Сепак, ваквата обнова имаше повеќе врска со напуштање на јавната цензура и постигнување поголема слобода на говорот, отколку со вистинско и сериозно признавање од страна на новите општествени иницијативи. Така, додека женското и феминистичкото движење во Македонија и останатите југословенски републики првенствено делуваше како протест против војната и национализмот, во Република Чешка и во Словачка женските иницијативи ги претставуваа реакциите на фактот дека новите демократски промени, особено политиката и слободниот пазар, повторно ја запоставија специфичната положба на жените.

Додека во Турција воведувањето на првите студии – иако расфрлени – се јави во седумдесеттите, во Чешката Република и во Македонија мораше да се чека сè до деведесеттите. Иако не може да се порекне придонесот на комунистичкиот устав за одредбите и спроведувањата на рамноправност (на пример, во комунистичките земји никогаш немало разлики во платите кај мажите и жените за истото работно место, а режимот овозможуваше и зголемување на вработувањата на жени, итн.), парадоксално, режимот пов-

issue, so in both countries this issue went underground. In Turkey, similarly, the left-wing paradigm of the 1960s and 70s have functioned as an obstacle to the autonomy of women's movement.

In Macedonia and the Czech Republic, the revival of feminism and the idea of including WGS in university curricula came together with transition and the collapse of the regime. Nevertheless, this revival was rather connected with abandoning the public censures and achieving more freedom of speech than with real and serious recognition by new social initiatives. Thus, while the feminist and women's movement in Macedonia and other Yugoslav republics primarily appeared as a protest against the war and nationalism, in the Czech Republic and Slovakia women's initiatives represented the reactions to the fact that new democratic changes, especially the politics of liberal market, yet again neglect the specificity of women's position.

While in Turkey, introduction of the vanguard studies – albeit dispersedly - appeared in the 1970s, in the Czech Republic and Macedonia one had to wait until the 1990s. Although, the contribution of the communist constitution to equality regulations and practices cannot be denied (for example, in communist countries there was never the case of salary difference between men and women at the same position, the regime also enabled the increase of women's employment etc.), paradoxically, again the regime, intertwined with the paradigm of modernism,

торно, испреплетен со парадигмата на модернизмот, беше слеп за родовите асиметрии. И уште попарадоксално, земјите недопрени од комунистичкиот режим, во кои не се негуваше „еднаквост за сиот човечки род“, покажаа побрзо подигање на свеста за женската ситуација и родовите прашања, па стана клучно за појавата и воведувањето на ЖРС, како во Турција и другите западноевропски (капиталистички) земји. Така, може да заклучиме дека шансите да се изроди расправа за родовата нееднаквост биле поголеми во послаба политичка и разговорна клима околу „рамноправноста“.

Во врска со сличностите кај овие три примери, има малку поголемо совпаѓање меѓу чешкиот и македонскиот случај, и тоа повеќе временско отколку суштинско. Суштината може да се пронајде во претходните режими во овие две земји, иако, не може да се занемари ни влијанието на различните регионални контексти: Република Чешка била под поголемо влијание на Западна Европа и на капиталистичкото минато на земјата, а Македонија од останатите балкански земји, па влијанието на социјалистичкиот режим било посилено.

Меѓутоа, вклучувањето на ЖРС во академските кругови во секоја од земјиве не било/е лесно и непречено. Процесот бил преполн со тешкотии и препреки. Сепак, со последиците од женските движења, феминистичките бранови, смените на режими, истрајните напори на посветените групи, организации и поединци, се воспоставија интердисциплинарните академски области на ЖРС, или барем со јавување нови предмети во наставните планови и програми кои ги обработуваат родовите/женските прашања.

has blindfolded concerning gender asymmetries. Again paradoxically, countries that were not affected by the communist regime, where “equality of all the human kind” was not cultivated, manifested faster rising of awareness for women’s situation and gender issues, and therefore it was crucial for the emergence and introduction of WGS, like the case in Turkey, and other Western European (capitalistic) countries. Thus, it can be concluded that, a weaker political and discursive climate concerning “equality” was somehow more likely to render gender inequalities discussable.

Regarding the similarities of these three cases, there is little more coincidence between the Czech and Macedonian cases, which is more in manner of timeline than in its substantiality. The substance can be found in previous regimes of these two countries, although, one cannot neglect the influence of different regional contexts of these two countries: The Czech Republic was more influenced by Western Europe and the capitalistic past of the country, and Macedonia was influenced by other Balkan countries, and here the influence of the socialistic regime was much stronger.

However, the introduction of WGS in Academia in each of these countries was/is not smooth and easy. The process was bristled with obstacles and difficulties. Yet, the consequences of women’s movements, feminist waves, changes of regime, persisting efforts of dedicated groups, organizations or individuals, resulted with establishing of interdisciplinary academic areas of WGS, or at least with the emergence of new courses treating the gender/women’s issues in the curricula.

Степен и содржина на академската институционализација на ЖРС

а. Примерот во Република Чешка

Иако постои долга традиција на женски движења во Чехословачка и Република Чешка, се јавија голем број судири и недоразбирања со западниот феминизам, како што е објаснето подолу:

„Првичното несовапање меѓу целите на западната ‘феминистичка бригада’ и чешките феминистки поттична расправи и активности кои се кристализираа низ основањето различни женски организации. Првата, и веројатно најпозната, е Центарот за родови студии во Прага. Формиран во 1991 година во дневната соба од станот на Јирина Шиклова, една од најпознатите чешки феминистки, за само неколку години прерасна во вистински центар кој организира конференции, работилници, предавања, и води огромна библиотека со издавачки и архивирачки активности. Работилниците опфатија широка лепеза од теми, од детство, стареење и духовниот свет, до порнографија, секс, политика, насилство и расизам. Освен тоа, Центарот организираше алтернативни универзитетски предавања на трите најзначајни факултети во Република Чешка: Катедрата за социјална работа и применета социологија на Карловиот универзитет во Прага, Универзитетот Палацки во Оломуц и Универзитетот Масарик во Брно.“ (Hanáková, 1999)

Меѓутоа, вистинскиот академски статус на РС не беше признат сè до 1998. Денес, конечно, сите овие три универзитети имаат редовни програми за РС.

Центарот за РС во Прага, како продолжение на Центарот на Шиклова;

Degree and Content of Academic Institutionalization of WGS

a. The Case in the Czech Republic

Although there is a long tradition of women's movements in Czechoslovakia and *the* Czech Republic, a number of conflicts and misunderstandings with Western feminism, as explained below, have appeared:

The “initial misunderstanding between the goals of the Western ‘feminist brigade’ and Czech feminists gave rise to discussions and activities which have crystallized in establishing various women's organizations. The first of them, and probably the most widely known, is the Gender Studies Center in Prague. Founded in 1991 at the living room of a flat owned by Jiřina Šiklová, one of the most famous Czech feminists, it grew within a few years into a real center, which organizes conferences, workshops, lectures and runs a huge library, with publishing and archiving activities. The workshops embraced a wide range of topics, from childhood, aging and the spiritual world to pornography, sex, politics, violence or racism. Besides, the Center was organizing alternative university lectures at three most important universities of the Czech Republic: Department of Social Work and Applied Sociology at Charles University in Prague, Palacky University in Olomouc and Masaryk University in Brno.” (Hanáková, 1999)

However, the real academic status of GS was not recognized until 1998. Finally, today, all of these three universities have permanent GS programs.

GS Center in Prague, as the continuum of Šiklová's Center;

„функционира како центар за информирање, консултирање и образование во полето на машко-женските односи и нивната положба во општеството. Целта на организацијата е да собира, анализира и дисеминира повеќе информации во врска со родовите прашања. Преку конкретни проекти, центарот активно влијае на промените во однос на еднаквите можности во најразлични области, како што се институционалните механизми, пазарот на трудот, женското учество во политиката, информатичките технологии итн.¹⁵ Центарот води и библиотека која покрива најразлични изданија и материјали за феминизмот, родовите студии, правата на мажите и жените итн.“¹⁶

На Карловиот универзитет во Прага, РС беа официјално воведени на Филозофскиот факултет во октомври 1998 година, а подоцна Катедрата беше префрлена на новиот Факултет за општествени науки. Претходно се нудеа само два предмета во академската 1992/1993 година на Филозофскиот факултет. Во моментот постои програма за додипломски студии, а во зимскиот семестар од 2005 година Катедрата отпочна и акредитирана програма за магистерски студии. „Истражувачките активности на Катедрата, под раководство на Вера Соколова, првенствено се концентрираат на студиите за сексуалноста, за родовиот идентитет и сексуалната разновидност, родовите димензии во сферата на медиумите, примена на родовите аспекти на политичко и книжевно ниво, како и други области“ (Linková, 2006).

„Политиката на катедрата се заснова на можноста за систематско академско проучување на теориски и методолошки средства за истражување на родовите прашања во историската перспектива на културните и етничките димензии на проблематиката. Академскиот кадар планира развој на понатамошни наставни модули и соработка со чешки и меѓународни програми, кои би придонеле во образовниот систем на Карловиот

“has performed the function of an information, consultation and education centre in the area of relations between women and men and their position in society. The goal of the organisation is defined as to gather, analyze, and disseminate further information related to gender-relevant issues. Via specific projects, the center actively influences change concerning equal opportunities in different areas such as institutional mechanisms, labour market, women’s political participation, information technologies etc.¹⁵ The Center also runs a library covering a variety of publications and materials related to feminism, gender studies, women’s and men’s rights etc.”¹⁶

At Charles University in Prague, GS was officially established at the Faculty of Philosophy in October 1998 and later, the Department was moved to the new Faculty of Humanities. Previously, only two courses were offered in the academic year of 1992/1993 at the Faculty of Philosophy. Currently, a certificated undergraduate bachelors’ program is offered and in the winter semester 2005 the Department started the accredited MA program. “Researching activities of the Department, ran by Věra Sokolová, are focused primarily on sexuality studies, gender identity and queer studies, gender aspects of the medial sphere, implementation of the gender mainstreaming on the political level and literature as well as further areas” (Linková, 2006).

“The philosophy of the department is based on the possibility of the systematic academic studies of theoretic and methodological instruments for researches on gender issues in the historical perspective regarding cultural and ethnic aspects of the problematic. The academic staff is planning the development of further teaching modules, and cooperation with Czech and international academic programs, which would contribute to the education system of the Charles University.

универзитет. Целта на ваквата соработка би била понуда на предмети кои би им овозможиле една родова гледна точка на други додипломски и последипломски програми, за што сè уште постои недостиг во повеќето области¹⁷ – односно, разбивање на родовите улоги во општата академска структура“.

Покрај независните додипломски и магистерски програми, Катедрата за РС нуди и изборни предмети и повремени семинари за студенти не само од другите катедри на Факултетот за општествени науки, туку и за студентите од другите факултети. Изборните предмети во рамки на РС имаат за цел да им овозможат на студентите од другите области да се справат со родовата проблематика и да земат активно учество во развојот на интердисциплинарни наставни и истражувачки пристапи, како и да ја применат ваквата перспектива во рамки на институционалната структура на Универзитетот воопшто. Така, заедно со професорите ги спроведуваат неопходните новини и разнообразности на образовниот систем, како и системот за комуникација во самата академска заедница.

„Определена е специјализирана област на катедрата за да се подигне свеста на студентите за родовите конструкции и принципи и да им овозможи критички и комплексно да ги вреднуваат сопствените улоги и значења во рамки на севкупната организација на општеството, како и последиците од истите во актуалните и историските положби на мажите и жените. Областа би требало да ги обучи студентите за родова анализа на одредени дисциплини, со што би ги подготвила за кариера во широка област професионални активности, како утврдување во јавната администрација, општествената политика, општествена и здравствена нега, како и во правната, образовната и академската област. Дипломците од Катедрата за РС ќе може да се докажат во

The aim of this cooperation would be to offer courses that would provide other bachelors' and MA programs a gender-sensitive perspective, which is still missing for the majority of the fields¹⁷ – that is, mainstreaming gender in general academic structure.”

Besides independent bachelor and MA programs, GS Department offers the optional courses and irregular seminars designed for the students not only from other departments of the Faculty of Humanities, but for the students from other faculties as well. The *optional* courses provided within the framework of GS aim to enable students from other fields to deal with the gender problematic, and to take part actively in the development of the interdisciplinary way of teaching and research, and apply this perspective within the institutional structure of the University in general. Thus, together with teachers they contribute the needed innovation and diversification of the system of education and training as well as the system of communication within the Academia.

“A specialized field of the department is defined as to raise the students' awareness of gender constructions and principles, and to enable them to critically and complexly value their roles and meanings within the whole organization of society, as well as their effects in actual and historical positions of men and women. The field is expected to educate students in gender analysis of different disciplines, thus preparing them for the career in a broad area of professional activities including confirmations within public administration, social policy, social and health care, as well as in the legal, education and academic area. The graduates of the GS Department as their specialized field will be able to assert in the professional theoretic and pedagogic work at the university level, and contribute to the development of the inter-

професионалната теориска и педагошка работа на универзитетско ниво и да придонесат во развојот на интердисциплинарниот карактер на родовите студии преку истражувања и предавања“.¹⁸

Втората програма за РС е организирана во рамки на Катедрата за социологија при Факултетот за општествени науки (ФОН) на *Универзитетот Масарик во Брно* на додипломско ниво од 2005/06 година.

„Програмата се концентрира на стручниот опис, решавачките фактори и импликации на моменталните услови на родовата структура во општеството. Областа РС нуди можност за насока во теориските, методолошките и применетите социолошки основи на родот и ја дополнува со предмети од културолошките студии. Катедрата во иднина планира да понуди слични комбинации на другите факултети“.¹⁹

Бидејќи факултетот ги нуди додипломските програми како двоен главен предмет (студентите избираат два главни додипломски предмети од програмата на ФОН), студентите кои избираат родови студии ги комбинираат со уште некој предмет од ФОН, како „социологија, социјална антропологија, психологија, студии по медиуми и новинарство, општествена политика и работа, политика, меѓународни односи, општествени науки, еколошки студии, итн. со што стекнуваат поширок увид во општествените науки“. Студиите првенствено се концентрираат на области од типот на педагогија и образование, семејни структури, пазарот на трудот, насилство врз жените и сексуалност. Во последниве неколку години, истражувачките дејности на наставничкиот кадар претежно се концентрираат на проблемот со татковството и родителството воопшто, сексуалноста и хетеронормативноста, родовата социјализација, зат-

disciplinary character of gender studies, through researches and teaching.”¹⁸

The second GS program is organized under the Department of Sociology at the Faculty of Social Studies (FSS) of *Masaryk University in Brno* at the bachelors' level since 2005/6.

“The program is focused on competent description, determinants and implications of the actual conditions of the gender structure of the society. The field of GS offers the possibility of orientation in theoretical, methodological and applied sociological bases of gender, and completes it with courses in culture studies. The Department is also planning to offer similar combinations to other faculties in the future.”¹⁹

Since the faculty offers its bachelor's programs as a double major (students choose two BA subjects for a study program at FSS), students who choose gender combine it with another subject offered by the FSS, like “sociology, social anthropology, psychology, media and journalistic studies, social policy and work, politics, international relations, humanity, environmental studies, etc. thus developing broader perspective in social sciences.” Studies are primarily focused on fields such as pedagogy and education, family structures, job market, violence against women or sexuality. In the last couple of years the research activities of the staff have been focused predominantly on the question of fatherhood and parenthood in general, sexuality and hetero-normativity, gender socialization, prisoning and the gender discussions in the Czech culture (Linková, 2006).

вореништвото и родовите расправи во чешката култура (Linková, 2006).

Трето, Катедрата за родови студии и социологија беше основана во 1990 година при Институтот за социологија, *Чешката академија за науки во Прага*. Основата на Катедрата беше предлогот да се истражува положбата на жените во чешкото општество. Една година откако беше формиран истражувачкиот тим, добија грант и беа поставени темелите за развој на областа родови студии и социологија во Република Чешка, каде не постоеше пред тоа. Катедрата теориски и емпириски го развива поимот „родова социологија“, преминувајќи кон феминистичка социологија. Во текот на деведесеттите, истражувачкиот тим постепено се прошири и всушност стана една од главните научни институции кои ја третираат положбата на мажите и жените во општеството.

Националниот контакт-центриар - Жените во науката беше основан во рамките на Катедрата во 2001 година под „Проект ОК 437“ финансиран од Министерството за образование, млади и спорт. Центарот се концентрира на прашањата за положбата на жените и младината во науката и на проучувањето на родовите аспекти при производството на знаења. Развива и активности за промовирање на родова рамноправност во науката преку семинари, работилници, предавања и изданија.²⁰ Понатамошната задача на Центарот е да ги развие теориските испитувања во феминистичките епистемологии. Во 2003, Центарот, во соработка со РС на Универзитетот Масарик од Братислава, Философскиот факултет го подготви делот *Ородовено знаење: Преобликување на 'нормалната' наука* на меѓународната конференција „Жени научници и институции“²¹ (Linková, 2006). Моментално, Центарот остварува еден меѓународен

Thirdly, the Gender and Sociology Department was established in 1990 at the Institute of Sociology, *The Czech Academy of Sciences in Prague*. A research proposal to study the position of women in Czech society formed the basis of the Department. A grant was received one year after the research team was formed and the foundations were laid for developing the field of gender and sociology in the Czech Republic, where prior to this time it did not exist. The department advances theoretically and empirically a concept of a “gender-oriented sociology” extending to feminist sociology. Over the course of the 1990s the research team expanded gradually, which is actually one of the key scientific institutions focusing on the position of men and women in society.

The National Contact Centre – Women in Science was established within the framework of the Department in 2001 under the “OK 437 project” funded by the Ministry of Education, Youth and Sports. The Centre focuses on the issues of the position of women and young people in science, and on research concerning gender aspects of knowledge production. It also develops activities to promote gender equality in science by means of seminars, workshops, lectures and publications.²⁰ The further task of the Center is to develop the theoretical inquiries in feminist epistemologies. In 2003 the Center, in cooperation with the GS at the Masaryk University in Bratislava, Faculty of Philosophy prepared the section *Gendered Knowledge: The Reshaping of 'Normal' Science* at the international conference “Women Scholars and Institutions”²¹ (Linková, 2006). Currently, the Center is realizing an international research project, “Knowledge, Institution, Gender: an East-West Com-

истражувачки проект, „Знаење, институција, род: компаративна студија за Исток-Запад“ поддржана од Европската комисија. Проектот се концентрира на создавање таканаречени епистемички заедници од родова перспектива во две дисциплини (биологија и социологија) во пет земји од ЕУ – Република Чешка, Финска, Австрија, Словачка и Велика Британија (Linková, 2006).

Покрај овие три академски единици, огромен број неакадемски институции и организации од типот на невладини и непрофитни организации и граѓански здруженија се концентрираат на одредени проблеми во врска со положбата на жените во Република Чешка, како семејното насилство, трговијата со луѓе, вработувањата, здравствената заштита, образовните проблеми итн. Тие играат значајна улога во подигањето на родовата свест во рамките на различни заедници и во воведување средства и инструменти за обезбедување еднакви можности и еднакви права за мажите и жените. Соработката меѓу универзитетот и невладиниот сектор во врска со родовите прашања претежно се остварува преку различни меѓународни проекти, редовни работилници за *Феминистичка педагогија*,²² два дополнителни извештаи во врска со спроведувањето на еднаквите можности (2004, 2006), потоа преку *genderlist*, интернет форум за дискусија, како и преку списанието *Gender – rovné příležitosti (Род – еднакви можности)* кое го издава Институтот за социологија при Академијата за науки.

Одлична можност за интердисциплинарна соработка меѓу чешките стручњаци и активисти беа, на пример, проектите *Проширување, род и управа*, поддржан од Европската комисија, и *Создавање наднационални политички простори; Европската Унија, источноо проширување и женскиот при-*

parative Study” supported by the EU Commission. The project is focused in creating so-called epistemic communities from the gender perspective in two disciplines (biology and sociology) in five EU countries – the Czech Republic, Finland, Austria, Slovakia and the United Kingdom (Linková, 2006).

In addition to these three academic units, a huge number of non-academic institutions and organizations like NGOs, NPOs and civil associations are focused on certain problem areas regarding the position of women in the Czech Republic, like domestic violence, sex trafficking, employment, health, education issues etc. They play a remarkable role in raising gender awareness within different communities, and in introducing tools and instruments for providing equal opportunities and equal rights for men and women. The cooperation between the university and the NGO sphere regarding gender issues is mainly realized through various international projects, regular workshops on *Feminist Pedagogy*,²² two Shadow Reports concerning the practice of equal opportunities (2004, 2006), then through the *genderlist*, an on-line discussion forum as well as through the journal *Gender – rovné příležitosti (Gender – Equal Opportunities)* issued by the Institute of Sociology of The Academy of Science.

The great opportunity for an interdisciplinary cooperation of Czech experts and activists were, for example, the projects *Enlargement, Gender and Governance*, supported by the EU Commission and *Constructing Supranational Political Spaces; The European Union, Eastern Enlargement and Women’s Agency*, supported

донес, поддржани од Националната фондација за наука на САД. Поради тоа што проектите опфаќаа широка област за истражување и различни аспекти кои би ги покриле, учествуваа стручњаци и активисти од различни дисциплини, академски и неакадемски средини (Linková, 2006).

Меѓутоа, сиве овие различни предмети – факултети и катедри, невладини организации и поединци заинтересирани за родовите прашања, наидуваат и на препреки кои го прекинуваат континуитетот во нивната соработка и во развојот на поширока и постабилна мрежа. Заради времето и енергијата што треба да се вложат во научното истражување, главните причини за недоволната соработка се, на пример, застарените и крути административни алатки кои го отежнуваат проширувањето и надградбата на академскиот простор, потоа слабото признавање на областа во самите академски кругови, како и недостигот од стручњаци обучени и образовани во родовата област. „Од сиве овие проблеми произлегува и недостигот на локални родови теории кои би изникнале од историското искуство со родовите односи во Република Чешка, што повеќе би придонело за определување на приоритетите при развојот на дејностите неопходни за постигнување родова рамноправност во општеството“. (Linková, 2006)

Пред да го добијат статусот формално образование, како и во повеќето посткомунистички земји, РС се спроведуваа во алтернативни образовни простори, претходно спонтано организирани во станот на Јирина Шиклова, за потоа да прераснат во невладина организација – Центарот за РС во Прага. Центарот обединуваше стручњаци со различен академски профил, кои веќе се занимаваа со образование: значи, првите чекори во академската заедница беа

by the US National Science Foundation. Regarding the fact that the projects embraced a broad area of research and various perspectives from which it was intended to reflect, professionals and activists from different disciplines, academic and non academic workplaces have participated (Linková, 2006).

However, all these different subjects – faculties and departments, NGOs and individuals engaged in gender issues, also face obstacles that cause discontinuity in their cooperation and developing the broader and more stable network. Out of the great amount of time and energy to be invested in scientific research, the main reasons for the insufficient cooperation are for example, old and rigid administrative tools that embarrass the enlarging and upgrading the academic space, then the weak recognizing of the field within the Academia, as well as the insufficiency of experts trained and educated in the field of gender. “All these problems result in a lack of the local gender theories that would arise from the historical experience of the gender relations in the Czech Republic, which could better contribute to the definition of priorities for developing the actions necessary for achieving gender equality in society.“ (Linková, 2006)

Before achieving the status of formal education, as in most of the post-communist countries, GS were practiced in alternative education spaces, spontaneously organized previously in the flat of Jirina Šiklová and later grew in an NGO – The GS Center in Prague. The Center gathered professionals from different academic backgrounds who have already been involved in teaching: so, the first steps in Academia were made through the individual courses at the Faculty of Philosophy.

направени преку одделните предмети на Философскиот факултет. Бидејќи еден од приоритетите на ЕУ при примањето нови членови беше промоција на положбата на жените и нивно учество во јавните и политичките простори, и бидејќи одделните предмети од областа на родот, понудени на Философскиот факултет наидоа на голем интерес кај студентите, се доби силен поттик за проширување и институционализација на родовите програми во вид на независно поле на проучување. Иако повеќето чешки стручњаци вклучени во родовите прашања се согласуваат дека институционализацијата на РС во чешката академска заедница оди многу бавно и не без различни административни, идеолошки и друг вид препреки, мора да признаеме дека, во споредба со другите посткомунистички земји, овој процес е понапреднат и нуди значајни искуства. На двата најголеми универзитети во Република Чешка, Карловиот универзитет во Прага и Универзитетот Масарик во Брно, РС добија статус на формално образование и се институционализирани како самостојни програми. Обата нудат додипломска програма, а од неодамна, Факултетот за општествени науки на Карловиот универзитет во Прага отпочна и магистерска програма. На обата универзитети, програмите нудат и изборни предмети за студентите од другите катедри и факултети. Останатите единаесет универзитетски градови во Република Чешка не нудат акредитирани програми за РС. И покрај вообичаените препреки при институционализацијата на РС, приемот на областа меѓу студентите е главно позитивен:

„Студентите полека стануваат свесни за родовите проблеми и почнуваат да размислуваат за нив; малку си го сменјуа погледот на општеството. Гледаат работи кои не можеа да ги видат претходно и размислуваат за нив. Некои многу се интересираат за родовите прашања; ги вклучуваат во својата работа. Се залагам за промена

Since one of the priorities of the EU in accepting new members was promoting the position of women and their participation in public and political spaces, and since individual gender courses, held at the Faculty of Philosophy, met with a great interest among students, an important impulse for enlarging and institutionalizing the gender programs as an independent field of study was given. Although most of the Czech experts involved in gender issues would agree that the insitutionalization of GS in the Czech Academia has been very slow and not without different administrative, ideological, and other obstacles, we should admit that, compared with other post-communist countries, this process is more advanced and can offer very important experiences. In the two biggest universities in the Czech Republic, the Charles University in Prague and the Masaryk University in Brno, GS achieved the status of formal education and are institutionalized as independent programs. Both offer the bachelor's program and recently, the Faculty of Humanities at Charles University in Prague started the MA program. In both universities, programs offer also optional courses for the students of other departments and faculties. The other eleven university cities in the Czech Republic do not offer accredited programs in GS. Despite the usual obstacles concerning the institutionalization of GS, the general acceptance of the field among students is positive:

“Students start to be aware of gender issues, start thinking about it; they changed their view of society a little bit. They see things that they couldn't see before and they think about that. Some of them are very focused on gender issues; incorporate them in their work. I go for changing consciousness to different levels. Each of us is different – some people are

на свеста на различни нивоа. Секој од нас е различен – некои сакаат да бидат посвесни за родовите прашања, некои не толку, но добро е што знаат нешто. Важно е што не им се гледа чудно, што разбираат што се родот и рамноправноста и дека од родовата нееднаквост страдаат и мажи и жени. И мажите мора да се свесни дека се соочуваат со многу проблеми поради доминантната структура на машкост“.²³

б. Состојбата во Македонија

ЖРС во Македонија отпочнаа со основањето на *Испиражувачкиот центар за родови студии (ИЦРС) при Институтот „Евро-Балкан“* во Скопје, во 1999 година. „Евро-Балкан“ е невладина, непартиска и непрофитна истражувачка институција. Во јули 2006 година, Институтот конечно прерасна во првиот приватен Институт за општествени науки во Македонија, а ИЦРС се преобрази во Оддел за РС. Најзначајната улога и влијание на ИЦРС во соработка со Скопскиот универзитет беше основањето на Центар за поддршка и развој на наставните програми од родовите студии за високото образование (ЦПРН-ПРС). Една од целите на Центарот беше ревизија на постојните наставни планови и програми и основање на нова програма за РС на Универзитетот (катедри за општествени науки). Од заложбите на Центарот произлезе нова програма и нови предмети од областа ЖРС во академската заедница, преку неколку проекти. Иако не постојат вистински инструменти со кои би се измерило ваквото влијание, појавата на новите предмети се совпаѓа со иницијативите и работата на ИЦРС. Детектираниот недостиг на чувствителност кај институциите и сите решавачки фактори во земјата, поттикна иницирање на проект на ИЦРС за прашањето на РС во академската заедница, посветен на подигнувањето/создавањето чувствителноста во академските кругови.

willing to be more aware of gender issues, some of them less, but it is good that they do know something about that. It is important that they do not take it as a wired thing, that they understand what are gender and equality and that gender inequality hurts both men and women. Men also have to be aware that they face a lot of problems because of the dominant structure of masculinity.“²³

b. The Case in Macedonia

WGS in Macedonia were initiated with the establishment of *Research Center in Gender Studies (RCGS) at the “Euro-Balkan” Institute* in Skopje, in 1999. “Euro-Balkan” is a non-governmental, non-partisan and non-profit think-tank institution. Finally, in July 2006 the Institute outgrew into the first private Institute for Social Sciences and Humanities in Macedonia, and RCGS transformed into the Department for GS. The most important role and influence of the RCGS in cooperation with the University of Skopje was the establishment of Center for Support and Curriculum Development of Gender Studies in Higher Education (CSCDGS). One of the goals of this Center was revising existing curricula and the establishment of a new GS curriculum at the University (Departments of Humanities and Social Sciences). The efforts of this center resulted in the emergence of new curricula and new courses, regarding WGS in the Academia through several projects. Although there are no actual instruments for measuring this influence, appearance of new courses coincide with the initiatives and work of RCGS. Detection of the lack of sensitivity of the institutions and all decision-makers in the country, resulted with a project of RCGS related to the issue of GS in Academia, and that was the sensitivity raising/building of the Academic area.

Единственото постојно структурирано образование за РС, со намера за одржување образование на академско, научно ниво, е *Школата за род и политика*, основана во 2002 година од страна на ИЦРС. По организацијата и статусот, спаѓа во „неформалното“ образование. Појавата на Школата произлезе од целосниот недостиг на значајно феминистичко и родово образование во Македонија поради недоволната политичка и јавна расправа по овие прашања. Уште еден фактор кој ги подразбира важноста и неопходноста за воведување РС се резултатите од неколкуте истражувања кои го нагласуваат нискиот степен за родова чувствителност и свест меѓу политичарките, како и недостигот на соодветни политички дејства и расправи (Адамова, 2001). Секоја година, Школата за род и политика нуди осум до десет интердисциплинарни предмети, со акцент врз родовите аспекти и врз феминистичката теорија, на шеесетина студенти со најразлична возраст и образование. Сите студенти можат да присуствуваат бесплатно. Иако целната популација е разновидна, повеќето студенти кои се запишуваат се додипломски или постдипломски студенти, што упатува на потребата за воведување ЖРС на постдипломско ниво.

Една друга активност на ИЦРС околу образовната димензија на РС е *Охридскиот лејен универзитет* (ОЛУ). Основните цели и задачи на ОЛУ се двојни. Од една страна, има за цел да ги постави темелите на едно поинакво високо образование и да создаде ефикасни академски планови и програми, со што би се поттикнала обнова на постојните планови и програми во областа на општествените науки. Од друга страна, пак, има за цел да поттикне научни истражувања кај младиот кадар, со што би ги забрзал реформите во високото образование. На долги патеки, целите се следниве: подобрување на мултикултурното раз-

The only existing structured education in GS, with the intention to hold academic, scientific level education, is the *School for Gender and Politics*, which was established in 2002 by RCGS. By its organization and status, it is a “non-formal” education. The emergence of the school resulted from the utter lack of significant feminist and gender education in Macedonia, maintained by the deficiency of political and public discourse about these issues. Another factor implying the importance and necessity for introducing GS has been the results of several researches highlighting the low degree of gender sensitivity and awareness among women politicians, as well as a lack of convenient political practices and discourses (Адамова, 2001). Every year, the School for Gender and Politics offers eight to ten interdisciplinary courses, with the emphasis on gender perspectives and feminist theory to around sixty students from various ages and educational backgrounds. Attendance is free for all students. Although the target group population has been variegated, most of the students signed in for the courses are undergraduate and graduate students, which points to the importance and necessity for introducing WGS at the graduate level.

Another activity of RCGS referring the educational aspect of GS is the *Ohrid Summer University (OSU)*. The major objectives of the OSU are twofold. On the one hand, it aims at laying the foundations of an alternative higher education and establishing efficient academic curriculum, encouraging renewal of the current curriculum and syllabi in the field of social studies and humanities. On the other hand, it aims at stimulating scientific research among young faculty, and thus at accelerating the reforms in higher education. In the long run, the goals are as: improvement in multicultural understanding, stimulation of international and regional coopera-

бирање, поттик на меѓународна и регионална соработка, изработка на нови програми и воведување на нови наставни методи и техники, обезбедување поддршка и професионален развој за младиот кадар и високото образование во регионот, отстранување на постојните стереотипи кај државите и народите на Балканот, зајакнување на улогата на невладиниот сектор во остварувањето на образовните реформи, како и спречување на процесот на одлевање на младите образовани кадри.²⁴

Во текот на последниве осум години, ОЛУ има организирано неколку школи посветени на различни научни области како ЖРС, историја на уметноста, етнологија, културолошки студии, антропологија, методологија итн. И покрај поделбата на научните области, секоја од нив ја обработуваше балканската перспектива. Школата за ЖРС се организира уште од 2001 година. Значи, ова е уште еден облик на неформално образование, но овојпат регионално (целна група му се студенти од регионот на југоисточна Европа) и со меѓународно признати професори.

Во смисла на поддржување и примање поддршка од стручњаци во областа на родовата теорија, ИЦРС формираше мрежа од професори, истражувачи, магистранти и докторанти, редовно вклучени во научно-истражувачките проекти во областа на ЖРС од регионот на ЈИЕ. Овие стручњаци произлегуваат од најразлични области во општествените науки и уметностите (философија, историја, социологија, право, политика, книжевност, драмски уметности, етнологија, итн.). Преку проектот насловен „Стратеги за родовите/женските студии во Југоисточна Европа: регионална иницијатива“, кој има за цел да ја зајакне расправа и размената на искуства околу стратегиите за институционализација и/или нас-

tion, new curriculum design and introduction of modern methods and teaching techniques, provision of support and professional development of young faculty and higher education institutions in the region, elimination of the existing stereotypes among the states and nations on the Balkans, strengthening the role of NGOs in the realization of educational reforms, and prevention of the process of brain drain.²⁴

Over the past eight years OSU has organized several different schools consecrated to several scientific areas such as WGS, history of art, ethnology, cultural studies, anthropology, methodology etc. Despite the differentiation of the scientific areas, each of them had its focus on the Balkan perspective. The School of WGS has been organized since 2001. So, that is another form of informal education, but this time regionally oriented (targeting the students from the South-East European region) and with internationally renowned professors.

In terms of supporting and taking the support of gender professionals, RCGS has established a network of teachers, researchers, MA and PhD candidates and holders who are permanently involved in scientific-research projects at the area of WGS in SEE region. These professionals come from different fields of Social Sciences, Humanities and Arts (philosophy, history, sociology, law, politics, literature, drama arts, ethnology, etc.). Via the project titled “Strategies for the Gender/Women’s Studies in Southeastern Europe: A Regional Initiative,” intensifying and furthering the improvement of the existing discussion, exchanging experiences on strategies for institutionalization and/or modes of teaching the WGS in the region, and identifying the regional needs related to

тавните приоди во ЖРС во регионот, и препознавање на регионалните потреби во врска со прашањата за политика, институционализација и развој на наставните планови и програми преку формирање *регионална мрежа* на интелектуалци посветени на конкретната цел за соработка.²⁵

Постојат три државни универзитети и пет приватни високообразовни институции (факултети, институти или колеџи) во Република Македонија, па иако иницијативите во областа на РС се изразени преку ИЦРС, високото образование во Македонија не ги нуди ЖРС како посебна програма или катедра на кое било ниво: додипломско или последипломско (магистерски и докторски студии). Меѓутоа, во рамките на определени катедри и институти може да се најдат неколку предмети кои ги третираат прашањата на ЖРС. Во последно време се јавува зголемен интерес за ваквите предмети.

Како што споменавме погоре, првата иницијатива за промоција и развој на РС во високото образование се јави во заедничката соработка меѓу ИЦРС и Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ од Скопје во облик на Центар за поддршка и развој на наставните планови и програми од родовите студии за високото образование. Оваа заедничка програма (ЦПРНПРС) дејствува како самостојна дополнителна програма, заедничка за двете партнер-институции. Административно, ЦПРНПРС се наоѓа во просториите на ИЦРС. Главната цел на ваквата соработка е да произведе стратегија за воведување на РС на Универзитетот. Оваа намера е придружена со конкретната постојана заложба за вклучување на нови предмети од ова поле. ЦПРНПРС е вклучен и во изработката на стратешки препораки за воведување чувствителност за родовите разлики и родовата рамноправност во

the issues of policy, institutionalization and curriculum development through establishing a *regional network* of scholars committed to the specific goal of collaboration were aimed.²⁵

There are three State Universities and five Private Institutions of Higher Education (Faculties, Institutes or Colleges) in the Republic of Macedonia, and although initiatives in the area of GS are quite vivid via RCGS, higher education in Macedonia does not offer WGS as a separate program or department at any level: undergraduate or graduate (postgraduate studies and doctoral studies). However, within certain departments and institutes, one can find several courses that refer to WGS issues. The interest in such courses has risen recently.

As said above, the first initiative for promoting and developing GS in higher education emerged in mutual cooperation between RCGS and Ss. Cyril and Methodius University - Skopje in the form of the “Center for Support and Curricula Development of GS in Higher Education.” This joint program (CSCDGS) functions as an autonomous extension program, shared by both partner institutions. Administratively, the CSCDGS is located on the premises of RCGS. The main target of this cooperation has been to come out with a strategy for introducing GS to the University. This particular goal is accompanied by that of an on-going commitment towards the introduction of new courses from the realm. CSCDGS is also involved in producing policy recommendations introducing gender differences and equality sensitivity to the policy of the University, recruiting the greatest number of students and being the only one in the country offering studies

универзитетските политики, бидејќи скопскиот универзитет има најголем број студенти и е единствениот во земјата кој нуди студии од речиси сите релевантни дисциплини (од додипломско до докторско ниво) на современата академска заедница. Севкупната цел на проектот (вклучување на родовата перспектива во главната високообразовна институција во Македонија) е надолполнета со уште една значајна задача – создавање капацитет за развој на наставните планови и програми на факултетот. Во оваа смисла, тимовите во ЦПРНПРС работат на две нивоа: а) развој на вештини за изработка на наставни планови и програми; б) промоција, изработка и интегрирање на истражувањата како еден од составните елементи во изработката на наставните програми.

Во првата фаза на проектот беше спроведено мапирање, за да се отслика моменталната ситуација со РС. Истражувањето ја прикажа ситуацијата со наставните програми и предметите во врска со ЖРС на Универзитетот. Резултатите од истражувањето покажаа дека, општо земено, предметите кои би можеле да спаѓаат во ЖРС се ретки, но овие теми можеа да се пронајдат во содржината на некои постојни предмети, а во неколку примери постои и можност да се вклучат прашањата од ЖРС во рамките на постојните предмети или во препорачаната литература за предметот. Предмети поврзани со ЖРС беа посочени на следниве факултети и институти: Правен факултет, Факултет за политички науки и новинарство, Филозофски факултет (Институт за филозофија, Институт за историја, Институт за социологија), Филолошки факултет (Катедра за општа и компаративна книжевност, Катедра за македонска книжевност и јужнословенски книжевности), Факултет за драмски уметности, Природно-математички факултет (Институт за ет-

in virtually all relevant disciplines (from BA to PhD level) of contemporary academia. The overall aim of this project (integration of the gender perspective in the chief HE institution in Macedonia) is supplemented by another very important objective – building of the curriculum development capacity of the faculty. In this sense, CSCDGS teams work on two levels: a) developing of skills for curriculum design; b) promoting, producing and integrating research as one of the constitutive components in the curriculum creation.

At the first step of this project, a mapping survey to highlight the actual situation of GS was realized. This survey provided a profile showing the situation of curricula and courses regarding WGS at the University. The results of this research have shown that, generally, courses that could be classified as WGS were rare to find, but these issues could be found in the content of some existing courses, and in several cases there is a possibility to integrate WGS issues in the content of the existing courses or in the suggested literature for the course. Curricula pertaining to WGS were detected in the following Faculties and Institutes: Faculty of Law, Faculty for Politics and Journalism, Faculty of Philosophy (Institute for Philosophy, Institute for History, Institute for Sociology), Faculty of Philology (Department of General and Comparative Literature, Department of Macedonian Literature and South Slavic Literatures) Faculty of Dramatic Arts, Faculty of Natural Sciences and Mathematics (Institute for Ethnology) and Institute of Sociological, Political and Juridical Research. The number of courses that can be classified as WGS or

нологија) и Институт за социолошки, политички и правни истражувања. Бројот на предмети кои може да потпаднаат под ЖРС или третираат родови/женски прашања во својата содржина на сите институти е десет, додека бројот на предмети кои би можеле да вклучат родови и женски прашања во својата содржина во иднина е дваесет. Проектот имаше за цел не само да ја отслика ситуацијата со постојните предмети од ЖРС, туку и да иницира вклучување на нови предмети од областа на ЖРС. Бројот на предмети од ЖРС што ќе бидат препорачани за воведување во иднина е пет.²⁶

Во поново време, беа одбранети повеќе дисертации (на дипломско, магистерско и докторско ниво) од областа на ЖРС на некои од гореспомнатите институти. Ова може да се објасни со зголемените родова свест и чувствителност на академската заедница и со зголемениот интерес кај младите интелектуалци да го истражуваат ова ново академско поле.

На крај, уште една невладина дејност во врска со ЖРС, иако со поинаков облик, цели и структура од оние што ги организира ИЦРС, се предавањата, обуките, работилниците, тркалезните маси и расправите што ги организира Сојузот на женски организации на Република Македонија (СОЖМ) преку експерименталната програма од ЖС. СОЖМ, како компонента на нејзиниот активистички карактер, ја започна својата програма во 1998 година. Најчесто беше организирана во облик на обуки и работилници, не како научни области на проучување и истражување. Во првите две години програмите беа во облик на расправи за подигање на свеста. Со почеток од 2000 година, програмата продолжи во вид на поинтензивни и зајакнати обуки и предавања. Основната цел на овие студии беше да се подигне родо-

which have gender/women's issues in the content in all Institutes is ten with the number of courses that could include gender and women's issues in the content in the future being twenty. The purpose of this project was not only to depict the situation of existing WGS courses, but also to initiate introduction of new courses from the area of WGS. The number of courses that will be nominated for introduction in the future referring WGS is five.²⁶

Recently, a number of thesis (at BA, MA and PhD levels) regarding WGS, emerged in some of the aforementioned institutes. This can be explained by the rise of gender awareness and sensitivity of the academic community, and by the increased interest of young scholars to explore this new academic field.

Finally, another NGO activity regarding WGS, although different in its form, goals and structure than the one that RCGS organizes, are the lectures, training programs, workshops, round tables and debates organized by the Union of Women's Organizations of the Republic of Macedonia (UWORM) through an experimental program of WS. UWORM, as a component of its activist character, started this program in 1998. It was generally organized as training programs and workshops, not as scientific fields of study or research. In the first two years the programs were organized in form of debates for raising awareness. Starting from 2000 the program proceeded as more intensive and strengthened training programs and lectures. The main goal of these studies was to raise gender awareness, to analyze WG issues and, by discovering new women's views and experiences,

вата свест, да се анализираат проблемите од областа на ЖС и, низ откривање на нови женски гледишта и искуства, да се развие самодовербата и да се поттикне сопствениот развој меѓу студентите и да се изврши влијание врз општествената стварност и општеството воопшто.²⁷ Вкупниот број на студенти кои ги посетуваа овие часови е 250 во периодот од 2000 до 2004 година (колку што траеше програмата). Дејностите на школата беа организирани во облик на редовни предавања, подвижно образование (вклучително и предавања во десет градови низ Македонија и работилници на најразлични теми), работилници, дебати и тркалезни маси, истражувања и анализи.

Еден од првите чекори кон институционализацијата на ЖРС е формирање на сфера надвор од универзитетот. Овој тип неформално образование и истражување се среќаваат, покрај Македонија, и во други земји од ЈИЕ, како на пример: Белградскиот центар за женски студии и родови истражувања и Женски студии и истражувања - Нови Сад, Србија, Центар за женски студии – Загреб, Хрватска и Центар за женски студии во Албанија. Причините за ваквата „алтернативна“ структура може да се најдат во тешкотиите при воведувањето и институционализирањето на РС во рамки на официјалните високообразовни системи на земјите, поради конзервативната природа на високообразовните институции и правните процедури при воведувањето нови академски области, во случајов интердисциплинарна област. Меѓутоа, ваквите искуства посочуваат и дека подигнувањето на свеста однадвор може да биде и првиот чекор кон вклучувањето на ЖРС во академските кругови.

Имајќи ги предвид овие аспекти, ситуацијата со ЖРС во Македонија може да се оцени како позитивна

to initiate self-confidence and self-change/improvement among students and to make an impact on social reality and the society in general.²⁷ The total number of students who have attended these courses is 250 for 2000-2004 (the duration of the program). Activities of the school have been organized in forms of regular lectures, mobile education (including lectures in ten towns around Macedonia and training workshops on different topics), workshops, debates and round tables, analysis and survey activities.

One of the initial steps for institutionalization of WGS is establishing a sphere outside the university. This kind of non-formal education and study can be found in other countries of SEE, besides Macedonia, for example: “Belgrade Women’s Studies and Gender Research Center” and “Women’s Studies and Research – Novi Sad” in Serbia, “Center for Women’s Studies – Zagreb” in Croatia; and “Women’s Studies Center” in Albania. The reasons for this “alternative” structure can be considered to be because of the difficulties in introducing and institutionalizing GS in official higher education systems of the countries in terms of the conservative nature of HE institutions, legislation procedures for introducing new academic fields, in this case an interdisciplinary field. However, these experiences also highlight that awareness-raising from outside can be the first step for introduction WGS into the Academia.

Keeping all these aspects in mind, the situation of WGS in Macedonia can be assessed as positive if this tendency

доколку продолжи со својата тенденција на постепен напредок. Истиот процес за вклучување на ЖРС во Универзитетот беше забележан во минатото во други земји кои сега имаат програми или катедри за РС на магистерско или докторско ниво. Следниот чекор во оваа насока, се надеваме, би било воведувањето на програми од ЖРС на магистерско и докторско ниво во некои од катедрите на универзитетот или во приватните институти.

в. Примерот во Турција

Во Турција, како последица од расправите меѓу феминистките за можноста на феминизмот во рамките на универзитетот од доцните осумдесетти, по наплив од преводи на класични феминистички ракописи, беа основани четири катедри за ЖС: во 1990 година на *Истанбулскиот универзитет*, во 1994 на *СТУ (Средноисточниот технички универзитет – Анкара)*, во 1995 на *Универзитетот на Анкара* и во 1999 на *Егејскиот Универзитет – Измир* и започнаа со магистерски програми. Сите катедри беа/се во рамки на Институтите за општествени науки (ИОН) при соодветните универзитети. YÖK (Централната институција за високо образование) ги регулира ЖС не како област во рамки на факултетот, туку како последипломска програма на ниво на институт. Така, тие беа институционално основани и се одржуваат како интердисциплинарни области. Во рамките на овие катедри може да се организираат магистерски и докторски програми и може да се вработуваат асистенти за истражување. Меѓутоа, засега не постојат докторски програми. Од скоро, ЖС станаа една од дисциплините за кои може да се стане вонреден професор. Значи, што се однесува до академската кариера, ЖС се сметаат за нешто меѓу склоп од подобласти и самостојна академска област.

of gentle progression continues. The same process of introducing WGS to the University should have been seen in the past in other countries that now have GS programs or departments on postgraduate or doctoral level. The next step in this line of progression should hopefully be the introduction of WGS programs at postgraduate and doctoral level in some of the departments at the university or private institutes.

с. The Case in Turkey

In Turkey, as a consequence of the debates on the possibility of feminism within the university amongst feminists in the late 1980s, following a rash of translations of feminist classical writings, four WS departments have been established respectively in 1990 at *Istanbul University*, in 1994 at *METU (Middle East Technical University – Ankara)*, in 1995 at *Ankara University*, and in 1999 at *Ege (Eagean) University – İzmir*, and they have started to run MA programs. All the departments were / are under the Institutes for Social Sciences (ISS) of those universities. YÖK (Central Institution for Higher Education) has regulated WS not as an area under the faculties, but as a graduate program at the level of Institutes. Thus, they were established and are maintained as interdisciplinary areas institutionally. Within these departments, MA and PhD programs can be organized and research assistants can be employed. However, there exist no PhD programs yet. After a recent arrangement, WS has been accepted as one of the disciplines to which one may appeal for an Assistant Professorship. So, WS, with regards to academic career, is perceived at somewhere between a composition of sub-areas and an independent academic area.

Меѓу горенаведените четири структури, само СТУ нема и истражувачки центар. Останатите три катедри истовремено работат и како *испражувачки центри за женски студии (ИЦЖС)*. Најконцентричната структура, на која има најголема соработка, е Универзитетот на Анкара: Катедрата за ЖС при ИОН и КАСАУМ (ИЦЖС на Универзитетот на Анкара) тесно соработуваат. Другите две структури имаат различна оддалеченост меѓу тие две единици. Освен тие четири катедри и три ИЦЖС, постојат уште четиринаесет ИЦЖС во некои универзитети во Турција, но најголемиот дел од нив воопшто не се активни.

Карактеристично за деведесетите не беше само формирањето на катедрите, магистерските програми и ИЦЖС. Истовремено, голем број женски организации, од кои дел се активни и во обука и во истражување, како и неколку оригинални институции, како една библиотека, никнаа во текот на доцните осумдесетти, а особено во текот на деведесеттите. Меѓу нив, Фондацијата на библиотеката за женски дела и информативниот центар, основана во 1989 година во Истанбул, зазема посебно место. Документите во библиотеката опфаќаат пишани, визуелни, вербални и тридимензионални материјали. Во институцијата може да се најдат повеќе од 10.000 книги – вклучувајќи и книги од османлиски жени, околу 1.500 броеви од четириесет и две списанија од османлискиот период, преку 10.000 броја на 175 турски списанија, 252 странски списанија, збирка за женски организации, збирка за жени-уметници, околу 150 магистерски и докторски дисертации, преку 1.500 независни статии, збирки постери, плакати, покани, разгледници, фотографии, дневници и видео снимки, збирка исечоци од весници и збирка од приватни архиви (Davaz Mardin, 2002). Од своето основање, Фондацијата секоја година издава про-

Among those four structures only METU doesn't have a research center at the same time. The other three departments work parallel to *research centers for women's studies (RCWS)*. The most collaborative and concentric structure is at Ankara University: The WS Department of the ISS and KASAUM (RCWS of Ankara Un.) work very closely. The other two structures have differential distances between those two units. Except for those four departments and three RCWSs, there are fourteen more RCWSs at certain universities of Turkey, but a substantial part of them do not function actively.

The characteristic of the 1990s was not only the formation of Departments, MA programs and RCWSs. At the same time, a lot of women's organizations some of which are active in training and research also and several original institutions like a library have mushroomed over late the 1980s, but especially in the course of the 1990s. Amongst them, the Foundation for the Library of Women's Work and Information Center, established in 1989 in Istanbul, occupies a particular place. The library documents embrace written, visual, verbal and three-dimensional materials. At the institution one can find more than 10,000 books –including the ones from the Ottoman women, approximately 1,500 issues of forty-two periodicals from the Ottoman period, more than 10,000 issues of 175 Turkish periodicals, 252 foreign language periodicals, a collection of women's organizations, a collection of women artists, about 150 MA and PhD dissertations, more than 1,500 detached articles, collections of posters, placards, invitation cards, postcards, photos, dias and videos, a collection of newspaper cuttings and a collection of private archives. (Davaz Mardin, 2002) Starting from its establishment, the Foundation published an issued agenda each year, and amongst its other original publications can be counted:

грама, а меѓу останатите оригинални изданија се и: Женското сеќавање (1992), Библиографија на женски списанија на османлиски јазик 1869 – 1927 (1993), Институционализација на женското движење и патриотизмот (1994), Библиографија на женски списанија од Ханумлар Алеми до Роза 1928 – 1996 (1998).

Како што споменавме погоре, раните осумдесетти беа сведоци на налетот на „вториот феминистички бран“ во Турција, а ова имаше институционални последици не само во академските кругови, туку и во граѓанската сфера. Додека во доцните осумдесетти женските групи создаваа флексибилни организациски стилови, особено за подигање на свеста, раните деведесетти беа години на трансформација во здруженија и фондации: со други зборови, започна процесот на институционализација. Овде ќе ги нагласиме географските (а со тоа и општествени) ограничувања на ваквата институционализација: како и активистките во вториот бран феминистичка мобилизација, и овие организации беа урбани. Дури и денес, 55% од сите женски организации во Турција се сместени во Анкара, Измир и Истанбул. Меѓутоа, вреди да се спомене дека 12% од 45% женски организации кои не се во Анкара, Измир или Истанбул дејствуваат во Југоисточна Анатолија (Ecevit, 2006).

Првиот конгрес за ЖС беше организиран во мај 1996 година од страна на КАСАУМ на Универзитетот на Анкара. Втората средба ја организираше Библиотека на женски дела во ноември истата година во Истанбул. Во наредните години беа организирани уште две средби, првата од страна на ИЦЖС на Универзитетот на Чукурова (Адана), а втората од ИЦЖС на Егејскиот универзитет (Измир). Всушност, првиот и наредните два конгреси, организирани од други универзитетски истражувачки центри имаа за цел да

Women's Memory (1992), *Bibliography of Women's Periodicals in Ottoman Language 1869- 1927* (1993), *Institutionalization of the Women's Movement and Patriotism* (1994), *Bibliography of Women's Periodics from Hanumlar Alemi to Roza 1928-1996* (1998).

As mentioned above, the early 1980s witnessed the arising of the “second wave of feminism” in Turkey, and this occurrence created institutional consequences not only in the Academia, but also in the civil sphere. Whereas until the late 1980s women's groups created flexible organizational styles particularly for raising consciousness, the early 1990s were the years of transformation into associations and foundations: in other words a process of institutionalization has started. We shall underline the geographical (and thus social) limitations of this institutionalization: just like the activists of the second wave feminist mobilization, those organizations too, have been metropolitan. Even today, 55% of all women's organizations in Turkey are located in Ankara, İzmir and İstanbul. However, it is worth quoting that 12% of the 45% of women's organizations which are not settled in Ankara, İstanbul or İzmir are functioning in South-East Anatolia (Ecevit, 2006).

The First WS Congress was organized in May 1996 KASAUM of Ankara University. The second meeting was organized in November the same year in İstanbul by the Library of Women's Work. In the following years two more meetings were organized respectively by the RCWS of Çukurova University (Adana) and by the RCWS of Ege University (İzmir). In fact, the first congress and following two congresses by other university research centers were intended to create a platform allowing a dialogue between both ‘inside’ and ‘outside’ of the

создадат платформа што ќе овозможи дијалог меѓу 'внатре' и 'надвор' на академските кругови. Искуството од овие три конгреси покажа дека, за да се надмине ваквата поделба на внатре и надвор, наместо да се „претпоставува одредена заедничка црта“, треба да се развијат различни средства за „воспоставување заедништво“, а самата поделба да биде посочена како проблем (Timisi, 2002-3). За жал, сите тие средби не успеаја да предизвикаат последици од типот на стабилна комуникациска мрежа или периодични конгреси. Од нив не остана ни заеднички извештај кој би ги опфаќал расправите, дефинирањето на проблемите и решенијата. Накусо, сè уште не постои формална академска комуникација во рамки на ЖС во Турција: моменталната ситуација се одржува како структура зависна од личните и неформални односи (Sancar, 2003).

Заклучок: сомнителна интердисциплинарност

Претензијата за интердисциплинарност како една од основните карактеристики на ЖРС, било како намера/програмска иницијатива или како сон/идеал, е изразена во сите примери разгледани погоре, иако во различни степени и контексти. На пример, РС во рамките на универзитетскиот систем на Република Чешка се организирани во факултети, а не во интердисциплинарни институти, додека, пак, за Турција главно важи обратното. Меѓутоа, овие примери посочуваат дека прашањето „каде во организацијата на универзитетот“ не смее да биде единствениот критериум при испитување на остварувањето и квалитетот на интердисциплинарноста. Плановите на РС во рамки на Карловиот универзитет за понуда на предмети кои на другите додипломски и последипломски програми би им овозможиле една родова перспекти-

academia. The experience of those three congresses showed that, in order to overcome this inside-outside division, instead of “assuming a given commonality,” various tools should be developed “to establish the commonality” and the division itself should be defined as a problem (Timisi, 2002-3). Unfortunately, all those meetings could not create consequences like a stable communication network or periodical congresses. Neither a collective report including the debates, the problem definitions and resolutions has been left behind from those meetings. In short, there is still not a formal academic communication within WS of Turkey: the actual situation maintains itself as a structure dependant on personal and informal relations (Sancar, 2003).

To Conclude: Interdisciplinarity in Question

The claim to interdisciplinarity as one of the constituent characteristics of WGS, either as an intention/a programmatic initiative or as a dream/an ideal, manifests itself in all the three cases reviewed above, though in differential degrees and contexts. For example, GS within the university system of the Czech Republic is organized under faculties instead of interdisciplinary institutes, whilst the reverse is prevalent in Turkey. However, the cases highlight that the question of “being organized where within the university” cannot be the only criterion for testing the realization and quality of interdisciplinarity. The plans of GS at Charles University on offering courses that would provide other bachelors' and MA programs a gender-sensitive perspective, or the organization of courses in a combination of almost all fields of studies at the Faculty of Social Studies in

ва, или организацијата на предмети во комбинација со речиси сите студиски области при Факултетот за општествени науки на Универзитетот во Брно, кој планира слични комбинации да им понуди и на другите факултети во блиска иднина, како и шесте предмети од областа на родовите по факултетите и едниот предмет во еден институт во Македонија – иако не постои засебна програма за РС ни на факултетите ни на институтите – посочуваат дека отсуството на одделна програма за ЖРС во една суштински интердисциплинарна институција (како институтите за општествени науки по универзитетите) не е показател и за отсуството на интердисциплинарни ЖРС во една или друга развојна фаза.

Од друга страна, пак, искуството во Турција, т.е. организацијата по катедри на институтите за општествени науки, предизвика одредени ограничувања/проблеми околу институционалните процеси: ваквата институционална организација директно влијае врз академскиот кадар, содржината на предметите, составот на студентите, своето постоење и одржување, како и стекнувањето идентитет на самиот универзитет. Областа формирана од страна на академици и студенти од различни дисциплини директно се соочува со институционална/административна слабост во споредба со областите како социологијата, антропологијата и психологијата – од кои секоја има дисциплинарна внатрешна доследност. Некои од проблемите може лесно да се именуваат како проблеми на академската самостојност: недостигот на долгорочен, постојан кадар и финансиски средства има, всушност, врска со ваквата кривка положба. Што се однесува до овие проблеми, Катедрата за ЖС на Универзитетот на Анкара неодамна подготви предлог за реструктурирање во облик на одделен Институт за родови студии, кој би го опфаќал и ИЦЖС – КАСАУМ.

Brno University, in addition, plans to offer similar combinations to other faculties in the near future, and finally six gender-related courses under Faculties and one course under an Institute of Macedonia – though a separate GS program exists neither under Faculties nor Institutes - highlight that the absence of a separate WGS program under an essentially interdisciplinary institution (like social sciences institutes of universities) is not an indicator of the absence of interdisciplinary WGS at that or this progression phase.

On the other hand, the experience in Turkey, i.e. organizing at social sciences institutes as a department, brought about certain limitations / problems concerning the institutional processes: This kind of institutional organization has affected directly the academic staff, the content of the courses, the composition of students, existing and maintaining itself, and gaining an identity at the university. The area which is formed by academicians and students from different disciplines comes face to face with an institutional/administrative debility when compared to areas like sociology, anthropology or psychology – each of which has a disciplinary inner-consistency. Some of these problems can easily be named as problems of academic autonomy: Lack of legal long-term, stable staff, and of financial resources are in fact related to this fragile position. Concerning those problems, WS Department of Ankara University has recently prepared a proposal on restructuring as a separate “Gender Studies Institute” which would also comprise the RCWS – KASAUM.

Меѓутоа, токму тука мора подлабоко да се разгледа прашањето/претензијата за интердисциплинарност, кое не е само организациски/институционален проблем. Вајнгарт (Weingart, 2000) збунето се осврнува на огромната литература за интердисциплинарноста воопшто, што, според него, претежно само ја прогласува за морално пожелна. Освен тоа, тој тврди дека академската специјализација е непрекинат процес, непречен од расправата за интердисциплинарност, а можеби дури и засилена од истата. По линија на ваквите тврдења, дали претензијата за интердисциплинарност на ЖРС е само „морална желба“ или, пак, навистина функционира? Ги создаваат ли ЖРС вистинските можности барем за премостување на академските оддели или само ги репродуцираат овие поделени специјалистички области? Дали Спербер (Sperber, 2004), кога го критикуваше ставот кој дозволува „дисциплинарната работа да си продолжи по старо, по ниската цена на некоја интердисциплинарна реторика“, беше престрог?

За искрено да го одговориме прашањето, мора да се земат предвид дел од тешкотиите и уште неколку прашања околу интердисциплинарноста. Прво, самиот термин – интердисциплинарност – означува соработка без да се загуби секој првичен/сопствен идентитет. А луѓето ги прашуваме за нивните дисциплини/области на проучување, зашто сметаме дека „размислуваат поинаку“. Оттука, практичната и позициска предност на „оригиналната“ дисциплина (како, „Јас сум од урбани студии, но спроведувам родово истражување/придонесувам во родовите студии“) создава сериозни дилеми за РС. Значи, дали сме како „риби што пливаат во езера од други дисциплини“ како што вели Којнер (Coynes, 1983), и дали тоа претставува препрека за трансформацијата? Или, со други зборови, дали сме „научни имигран-

However, just at that point one shall look more closely to the question of / or the claim to interdisciplinarity, which is not only an organizational / institutional problem. Weingart (2000) has taken a puzzled look at the enormous literature on interdisciplinarity in general, which according to him, mostly proclaims its moral desirability. Besides, he argues that academic specialization is an ongoing process, and it is unhampered by the discourse on interdisciplinarity, perhaps even reinforced by it. Coherently to these arguments, is WGS' claim to interdisciplinarity only a “moral desire” or does it really work? Does WGS create the real possibilities of at least bridging academic compartments or reproduce these divided specialization areas? When Sperber (2004) was criticizing an attitude allowing “disciplinary business to go on as usual at the cheap price of some interdisciplinary rhetoric,” was he too harsh?

In order to answer this question honestly, several of the difficulties and several more questions of interdisciplinarity have to be taken into account. First, the term itself –interdisciplinarity– signifies cooperation without losing each prioritized/own identity. And, we ask people their disciplines/areas of study, because we believe they “think differently.” Thus, the practical and positional priority of the “original” discipline (like, “I am from urban studies and do gender research / contribute to gender studies”) creates hard dilemmas for GS. So, are we like “fish who swim in lakes of different disciplines” as Coyner (1983) says, and is this an obstacle for transformation? Or, in other words, are we “scientific immigrants” as Mulkay (1975) argues? Are we historians, psychologists, sociologists, economists, interested in gender, or academicians/researchers who study in the

ти“ како што тврди Малкај (Mulkaу, 1975)? Дали сме историчари, психолози, социолози, економисти, со интерес за родот, или академици/истражувачи кои ја проучуваат областа РС, а особено стручни за историја, психологија, социологија, економија?

На еден конгрес (јануари 2003) организиран од страна на ИЦЖС – КАСАУМ од Универзитетот на Анкара, кој собра академици и студенти кои работат/студираат на катедрите за ЖС со цел да разговараат за проблемите од областа, како многу истакнат проблем на институционализираните ЖС беше посочена „под-интердисциплинарноста“ (недоволната интердисциплинарност). На пример, прашањето „што би се сменило доколку дисертациите подготвени во катедрите за ЖС биле проучувани во рамки на друга дисциплина/катедра?“ посочува дека ЖС – кои се дефинираат како интердисциплинарни – всушност се спроведуваат од страна/преку академици кои произлегуваат од одредени дисциплини и ги репродуцираат своите дисциплинарни гледни точки. Освен тоа, истите поделби на традиционалната дисциплинска структура во голема мера се повторуваат во содржините на програмите. На пример, имињата на четири од осумте предмети од ЖС на Универзитетот на Истанбул се (2006-07): „Жените во меѓународното и турското право, Жените и општествената политика, Жените и економијата, Родот и политиката.“²⁸ (Останатите се еден општ предмет, „Техники за научно истражување“ и два воведни предмета.) Меѓутоа, мора да признаеме дека интердисциплинарни ЖРС би биле нешто повеќе од едноставен збир на економија + психологија + социологија, итн. Како што посочува Санчар (Sancar, 2003):

„Пред што било друго, ваквата претензија [за интердисциплинарност] бара многу поголема заложба од обидот да се прикачат и вреднуваат знаењата создадени

area of GS and especially expert in history, psychology, sociology, economy?”

At a congress (January 2003) organized by KASAUM – RCWS of Ankara University which brought academicians and students who work/study at WS departments together in order to discuss the issues of the area, a very prominent problem of institutionalized WS was claimed to be “under-interdisciplinarity” (not enough interdisciplinary). For instance, the question “what would change if dissertations prepared in WS departments had been studied at an other discipline/department?” indicates that, in fact, WS – which defines itself as interdisciplinary - is practically carried out by/via academicians who come from certain disciplines and reproduce their own disciplinary perspectives. Moreover, the same divisions of the traditional disciplinary structure are repeated to a great degree in the content of the programs. For instance, the course titles of four out of eight courses of WS at İstanbul University are (2006-7): “Women at International and Turkish Law, Women and Social Policy, Women and Economy, Gender and Politics.”²⁸ (The others are a general “Scientific Research Techniques” course and two introduction courses). However, we shall admit that interdisciplinary WGS shall be something more than the simple sum of economy + psychology + sociology, etc. As Sancar (2003) points out:

“Before anything else, this claim [to interdisciplinarity] requires an endeavor surmounting the efforts for attaching and evaluating the knowledge produced in/under each dis-

во/под сите дисциплини заедно. Такво знаење од конкретна област се стекнува со помош на конкретна концептуална рамка и истражувачка методологија во секоја дисциплина. Така, постои опасност епистемолошки контрадикторни сознанија да се постават едно до друго, како да се од ист вид.“

Несомнено, академиците кои произлегуваат од определени традиционални дисциплини, а истражуваат/предаваат ЖРС, им обезбедија на тие дисциплини многу истакнати сфери на достигнување – потенцијално. Ваквиот потенцијал и кај двете страни е сè уште во голема мера неостварен. Од страна на традиционалната дисциплина, критиката продуцирана во областа на РС обично е запоставена. Значи, не само РС, туку интердисциплинарноста воопшто нема никакво влијание во академските конвенционални модели. А, од страна на РС, пак, академиците/професорите обично запираат на ниво на критика на традиционалните поими; обично немаат предлози како да ја вметнат перспективата во традиционално-то. Освен тоа, расправата во рамките на РС е слаба (на пример, зборуваме за родовото слепило на просторните теории, но не и за просторното слепило на родовите студии). Меѓутоа, интердисциплинарноста – дури и ако сè уште е само на ниво на намера или во процес на образување – воедно и збогатува. На гореспоменатиот конгрес, студентите посочија дека разноликиот состав/мешавина на академици и студенти од различни области ја има и предноста на „повеќезвучност и слободна мисла,“ кои се неопходните инфраструктурни својства на градењето научно знаење. Освен тоа, интердисциплинарноста ја нуди можноста за осветлување на темните агли на дисциплинарниот и парадигматски конзервативизам: успева да создаде атмосфера во која може да се поставуваат нови прашања – а кои не може да се поставуваат во секоја дисциплина одделно.

cipline together. Such specific area knowledge is obtained via specific conceptual framework and research methodology of each discipline. Thus, there exists a risk of putting epistemologically contradictory knowledge side by side as if they were of the same kind.”

Undoubtedly, academicians coming from a certain traditional discipline and researching / teaching in WGS provided those disciplines with highly prominent ascension spheres –potentially. This potential is yet unrealized to a great degree within two sides. At the side of the traditional discipline, the critique produced at the area of GS is generally neglected. So, let alone GS, but interdisciplinarity in general actually does not influence the academic mainstreams. And, at the side of GS, academicians/teachers generally stop at the level of the critic of traditional concepts; they generally do not have suggestions about how to integrate the perspective to the traditional. Moreover, the discussion within GS is weak (for instance we talk of gender-blindness of spatial theories but not the space-blindness of gender studies). However, interdisciplinarity - even if it is at the level of an intention or in a process of formation yet - is enriching too. At the same Congress mentioned above, students were underlining that the plural composition/variation of academicians and students from different areas is also an advantage of “polyphony and free thought” which are indispensable infrastructural qualities of scientific knowledge production. Besides, interdisciplinarity offers the possibility of highlighting the dark corners of disciplinary and paradigmatic conservatism: it succeeds to create an atmosphere in which new questions can be asked -which cannot be asked in each discipline separately.

На крај, мора да го протолкуваме прашањето во смисла „дали оспорувањето на родовите студии произлегува од нивниот интердисциплинарен карактер?“ Меѓународните студии или еколошките студии, на пример, се исто така интердисциплинарни области, а никој не ги оспорува. Значи, дали основниот проблем е во интердисциплинарноста или во ставањето на родовите асиметрии и патријархалните модели во центарот на случувањата? Во Македонија, се чини дека самата интердисциплинарност е голем фактор во постојаната колебливост околу ЖРС. Во македонскиот пример се покажа исклучително тешко да се институционализира кое било интердисциплинарно научно поле, од типот на културолошките студии, етнолошките студии, итн., не само на ЖРС. Институциите во Македонија сè уште се конзервативни, водени од длабоко вкоренета позитивистичка идеологија. Интердисциплинарните области долго време се сметаа за ненаучни полиња. „Гаранцијата“ за научност подразбираше крута припадност на дисциплинарната област. Академските кругови дури од неодамна започнаа да се отвораат за овој тип научни полиња, но процесот оди многу бавно и со силна недоверба кон интердисциплинарните науки.

Јасно е дека, како и многу други проблеми и науки, и РС бараат еден холистички пристап. Меѓутоа, во Македонија проблемот првенствено се јавува во законодавството. Имено, во 2001 година, министерот за образование пропиша правила за изложување докази при академско-истражувачката работа (според член 60, параграф 2 од Законот за академска и истражувачка дејност, *Службен весник на РМ*, бр. 13/96). Овие правила вклучуваат и класификација на областите, полињата и дисциплините што се истражуваат. Ваквата класификација е во согласност со Националната класификација на професии

Finally, we have to interpret the question to read as “does the contest to gender studies derive from its interdisciplinary character?” International studies or environmental/ecological studies for instance, are other interdisciplinary areas; but they are not contested. So is the main problem about being interdisciplinary or putting gender asymmetries and patriarchy at the center? In Macedonia, interdisciplinarity itself seems to be a strong determiner of the persistent hesitation towards WGS. In the Macedonian case, it proved to be very hard to institutionalize any interdisciplinary scientific field such as cultural studies, ethnological studies etc, not only WGS. Institutions in Macedonia are still conservative, led by a positivistic ideology very strong in its roots. Interdisciplinary areas have been conceived as non-scientific fields for a long time. Rigid, belonging to the disciplinary area implied “warranty” for being scientific. Academia started to open for these kinds of scientific fields very recently, but the process is very slow and still with distrust towards interdisciplinary sciences.

It is clear that, many problems and sciences require holistic approaches, GS as well. However in Macedonia the problem appears firstly in legislation. Namely, in 2001 the Minister of Education legislated rules for conducting evidence of academic-research workers (according to the article 60, paragraph 2 from the Law on academic and research activity, *Official Gazette of RM* No. 13/96). These rules include the classification of scientific realms, areas and disciplines of research. This classification is in correlation with the National Classification of Occupations (*Official Gazette of RM*, No. 54/97) in which there is no place for professionals coming from

(Службен весник на РМ, бр. 54/97) во која нема место за стручњаци од интердисциплинарни академски сфери. Националниот одбор за акредитација ги зема предвид пријавите за организирање високообразовни проучувања само од научните области и дисциплини наведени во класификацијата. Споменатите интердисциплинарни области (РС, културолошки студии) не се вклучени во класификацијата, со што уште повеќе се усложнува вклучувањето на ЖРС како легитимна интердисциплинарна научна област во високото образование. Еден од можните начини за надминување на оваа препрека би било вметнување на интердисциплинарното поле во рамките на повеќе постојни дисциплинарни полиња, како на пример: магистерска програма за философија и РС или магистерска програма за социологија и РС.

Со трите примери што ги разгледавме во овој труд, мора да признаеме дека „поврзувањето“ на севкупното академско и научно знаење е многу слабо. Се чини дека Карловиот универзитет и Универзитетот во Брно успеаја до одреден степен да се справат со ваквиот проблем. Во оваа смисла, двојниот главен предмет на ФОН при Универзитетот Масарик може да се посочи како добар модел.

Од друга страна, пак, организирањето на ЖРС по факултетите во Република Чешка, а на институтите за општествени науки на четирите државни универзитети во Турција и на приватен институт во Македонија, е во служба на три различни организациски и институционални модели, секој со свои предности и недостатоци. На пример, РС во Македонија повеќе дејствуваат како самостојна структура, додека во

interdisciplinary academic areas. The National Board of Accreditation is taking into consideration the applications for organizing HE studies only from the scientific areas and disciplines named in this classification. Mentioned interdisciplinary areas (GS, cultural studies) are not included in this classification, therefore, this makes the establishing of WGS as a legitimate interdisciplinary academic field in HE even more complicated. One of the ways for overcoming this obstacle could be by placing the interdisciplinary field into several existing disciplinary fields, for example: MA Program for Philosophy and GS or MA program from Sociology and GS.

In the three cases examined here, we shall admit that “mainstreaming” to the overall academy and scientific knowledge is very weak. It seems as if Charles University and Brno University could have been able to cope with this problem to a certain degree. The Double major at FSS of Masaryk University seems as a good model in this sense.

On the other hand, organization of the WGS at Faculties in the Czech Republic, whilst in Social Sciences Institutes of four State Universities of Turkey, and at a private Institute in Macedonia serve three different organizational and institutional models, one of each having its particular advantages and disadvantages. For instance, in Macedonia the GS acts as a more independent structure, while in Turkey academicians in the area have to carry

Турција академиците од областа носат двоен товар и катедрите зависат од општите бирократски правила на високообразовниот систем. Од една друга гледна точка, системот во Турција го гарантираат државни финансиски средства – како и другите елементи на државните универзитети, додека РС во Македонија мора да бараат сопствени средства.

Во сите примери, ЖРС започнаа надвор од универзитетите, а потоа, се чини, иако институционализирани во рамки на универзитетот, секојпат како да се со едната нога надвор, во политиката, стратегиите и општеството. Ова е еден истакнат фактор кој ја прави јасна и непоходна интердисциплинарноста на ЖРС – поради проблемските дејности – во споредба со традиционалните дисциплини и многу други интердисциплинарни сфери.

Во Македонија, и во ЈИЕ воопшто, областа стекна особини на регионална мрежа, која делумно ја покрива и Турција, што е повторно во служба на подобро остварување на интердисциплинарни проучувања и активности.

И на крај, кумулацијата на знаења, образовните искуства достигнаа ниво неспоредливо со раните осумдесетти години во сите примери и во Југоисточна Европа воопшто, што од многу аспекти ветува добра иднина.

Превод од англиски јазик: Калина Јанева

a double-burden and the departments are dependent to the general bureaucratic rules of the HE system. From another perspective, the system in Turkey is guaranteed by public financial resources – as other components of public universities, whereas in Macedonia the GS has to create its own resources.

In all of the cases, WGS started outside the University and then, it is observed that albeit institutionalizing in the university, one foot has always been outside, in politics, policies and the society. This is one of the prominent factors rendering the WGS very vivid, necessarily interdisciplinarity – due to problem-centered activities - when compared to traditional disciplines and many of the other interdisciplinary areas.

In Macedonia, and more generally in SEE, the area gained a quality of a regional network, covering Turkey partially, which again serves to a better realization of interdisciplinary study and work.

And finally, the knowledge cumulation, teaching and learning experiences have come to a level which cannot be compared to the early 1980s in all the cases and in SEE in general, that is very promising for the future in many senses.

Белешки:

1. Сите скорешни обиди на женските организации да се вратат во зградата – во срцето на Прага – останаа неуспешни. Значи, во денешна Прага жените може да го посетуваат многу потесниот простор за Родови студии, односно библиотеката; меѓутоа, таа е најголемата ваква специјализирана библиотека во централна и источна Европа. ([http://www.ewec.net/course-locations.html](http://www.ewec.net/course/course-locations.html)). (13. 11. 2006)
2. Двете најистакнати жени од тоа време беа погубени: Франтишка Пламинкова ја погубија нацистите, а Милада Хоракова ја погубија комунистите откако ја преземаа земјата.
3. Повеќе информации за оваа организација ќе најдете кај Крушанов (Cr'nushanov, 1992)
4. Никогаш не се расправало за МТЖО и во македонската историографија не постојат записи за оваа организација. Една од претпоставките за ова непостоење е дека МТЖО се сметала за пробугарска организација (ако се земе предвид подолгата верзија на името) (Интервју со Сузана Милевска, 05.04.2007). Примарниот извор на информации за неа беше Љиљана Ѓузелова, ќерката на Донка Иванова.
5. <http://www.arhivsa.ba/vodic/7.htm>
6. Како еден од најнагласените аспекти, „жените во социјализмот се најдоа со често споменуваниот ‘двоен товар’ на работа со полно работно време, домашните обврски и грижата за децата. Имаа и право и обврска да бидат вработени, освен кога беа на породилно отсуство, а имаа обврска и да се грижат и за децата и за домаќинството“. (Kotlandová-Koenig, 1999) Би се запрашале по што се разликуваа од другите

Notes:

1. All recent activities by women's organizations aiming at getting back the building -situated at the heart of Prague- have remained without success. In today's Prague, women therefore can only visit the much smaller space of Gender Studies, that is the library; which is however the largest specialized one of its kind in Central and Eastern Europe. <http://www.ewec.net/course/course-locations.html> (13. 11. 2006)
2. Two most prominent women of the time were executed: Františka Plaminková who was executed by Nazis, and Milada Horaková who was executed by communists after they took over the country.
3. More information about this organization can be found in Cr'nushanov (1992)
4. MTZO has never been discussed and there exists no records about this organization in the Macedonian historiography. One of the presumptions for this non-existence might be that MTZO had been treated as a pro-Bulgarian organization (if one takes into consideration the longer version of the name of this organization) (Interview with Suzana Milevska, 05.04.2007). The primary source for the information about this reference was Liljana Gjuzelova, the daughter of Donka Ivanova.
5. <http://www.arhivsa.ba/vodic/7.htm>
6. As one of the most underlined aspects, “women under socialism ended up with the often-mentioned ‘double burden’ of full-time employment, household chores and childcare. They were given the right and the obligation to be employed, unless on maternity leave, while retaining the full-time responsibility of caring for their children and households.” (Kotlandová-Koenig, 1999) One might ask what the difference was from other (capitalist) countries.

(капиталистичките) земји. Меѓутоа, жените во Чешка, на пример, не само што имаа право на тоа, туку мораа да работат, па не постоеше личен избор.

7. Интервју со Катерина Колозова, 12.04.2007
8. Дел од нив се: Arat Y., 1990; Arat Z., 1998; Berktaу, 2001; Çakır, 1991, 1993; Demirdirek, 1993; Durakbaşı, 2000; Yaraman, 1996; Zihnioglu, 2003.
9. За повеќе информации и подетална анализа видете во: Sirman, 1989; Tekeli, 1986; 1988; 1989.
10. Интервју Petr Pavlik, 24. 08. 2004.
11. Да споменеме само дел од нивните изданија: Ќулавкова, 1981; 1998; 1998; 2001; Шелева, 1996; 2000.
12. Интервју со Катерина Колозова, 18.09.2006
13. <http://www.identities.org.mk/eng/>
14. Правото на глас и да бидат избирани во Чехословачка, на пример, беше стекнато во 1920 а во Македонија дури во 1946 година.
15. Дел од остварените проекти, или оние што се во тек, преку истражувања и препораки до институциите, фирмите и медиумите во Република Чешка се: *Нај-превар за најдобра фирма за еднакви можности, Жените во политиката или дајте им глас на жените, Посариите жени и описите војво.* Повеќе детали може да најдете на <http://www.en.genderstudies.cz/activities/> (26.11.2006). Центарот го издаде и *Дојолнителниот извештај за еднаков прејман и еднакви можности за мажите и жените*, (Pavlik, 2004), заснован на неколку истражувања околу ситуацијата во клучни институции, медиумите и правото.
16. <http://www.en.genderstudies.cz/> (13.11.2006)

However, for ex. women in CZ were obliged to work, not just having the equal right, so there existed no individual choices.

7. Interview with Katerina Kolozova, 12.4.2007
8. Several of them are: Arat Y., 1990; Arat Z., 1998; Berktaу, 2001; Çakır, 1991, 1993; Demirdirek, 1993; Durakbaşı, 2000; Yaraman, 1996; Zihnioglu, 2003.
9. For further information and analysis see: Sirman, 1989; Tekeli, 1986; 1988; 1989.
10. Interview with Petr Pavlik, 24. 08. 2004.
11. Just to mention some of their publications: Ќулавкова, 1981; 1998; 1998; 2001; Шелева, 1996; 2000.
12. Interview with Katerina Kolozova, 18.09.2006
13. <http://www.identities.org.mk/eng/>
14. Right to vote and to be elected, for example, in Czechoslovakia was achieved in 1920, while in Macedonia it was as late as 1946.
15. Some of the realized and ongoing projects via researches and recommendations to the institutions, companies and media in the Czech Republic are: *Best Company for Equal Opportunities Contest, Women in Politics or Give Women (the) Voice, Women Seniors and Society*. All details are available on <http://www.en.genderstudies.cz/activities/> (26.11.2006). The Center has also published *Shadow Report of Equal Treatment and Equal Opportunities for Women and Men*, (Pavlik, 2004), based on a number of researches concerning the situation in key institutions, media and law.
16. <http://www.en.genderstudies.cz/> (13.11.2006)

17. <http://www.fhs.cuni.cz/gender/> (13.11.2006)
18. <http://www.fhs.cuni.cz/gender/> (13.11.2006)
19. <http://fss.muni.cz/gs/> (13.11.2006)
20. <http://www.soc.cas.cz/departments/en/4/42/Gender-Sociology.html> (13.11.2006)
21. Одржана во Прага, 08.–11. јуни 2003 година. Видете: Linková & Alice Červinková, 2004.
22. Редовните работилници *Феминистичка педагогија*, наменети за стручњаци кои се занимаваат со образование започнаа во 2001 година и се одржуваа двапати годишно на разни универзитети во Република Чешка. Работилниците се концентрираат на содржините и облиците на родовото образование, како и на подигањето на родовата свест во образовниот процес.
23. Интервју со Петр Павлик, 24.08.2004
24. Видете <http://www.euba.org.mk/eng/sub.asp?kat=70>
25. Видете <http://www.gendersee.org.mk/conference/index.asp>. Еден од резултатите на оваа соработка е и: Колозова (ур.), 2000-2002.
26. Необјавено истражување, спроведено од страна на ИЦРС во 2004-2005.
27. Видете <http://www.sozm.org.mk/mak/rodovi%20studii.asp>
28. Ваквата структурација не само на имињата на предметите – а отгука и содржините на програмата – туку и на книгите, конференциите и симпозиумите укажува на уште еден застој: превласта на перспективата „жени-те и...“ уште не е надмината.
17. <http://www.fhs.cuni.cz/gender/> (13.11.2006)
18. <http://www.fhs.cuni.cz/gender/> (13.11.2006)
19. <http://fss.muni.cz/gs/> (13.11.2006)
20. <http://www.soc.cas.cz/departments/en/4/42/Gender-Sociology.html> (13.11.2006)
21. Held in Prague, 8-11 June 2003. See: Linková & Alice Červinková, 2004.
22. Regular workshops *Feminist Pedagogy*, started in 2001 and held twice a year in different universities in the Czech Republic, are designed for professionals involved in teaching. Workshops are focused in contents and forms of gender education as well as in raising the gender awareness in the process of education.
23. Interview with Petr Pavlik, 24.08.2004
24. See link: <http://www.euba.org.mk/eng/sub.asp?kat=70>
25. See link: <http://www.gendersee.org.mk/conference/index.asp>. One of the outcomes of this collaborative process has been: Колозова (ed.), 2000-2002.
26. Unpublished research, conducted by RCGS in 2004-2005.
27. See, <http://www.sozm.org.mk/mak/rodovi%20studii.asp>
28. This kind of structuration of not only the course titles -thus program contents- but also edited books, conferences and symposiums points out to one more plug: The domination of the, “women and ...” perspective is not overcome yet.

Библиографија:

- Адамова, Даниела. 2001. „Учество на родовите во демократските процеси во образованието и нивната социјална компетентост“. Во *Истражувања од областа на родовите студии* Том 2/3, уредена од Катерина Колозова. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Abadan Unat, Nermin, ed. 1979. *Türk Toplumunda Kadın* (Жените во турското општество) Ankara: Ekin Yayınları & Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Arat, Yeşim. 1990. „The Project of Modernity and Women in Turkey.“ In *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, edited by Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba. London: University of Washington Press, 95-112.
- Arat, Zehra F. ed. 1998. *Deconstructing Images of Turkish Women*. New York: St.Martin's Press.
- Becher, T. 1981. Towards a Definition of Disciplinary Cultures. *Studies in Higher Education* 6: 109-122.
- Becher, T. 1989. *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*. Milton Keynes: SRHE and the Open University Press.
- Berktaş, Fatmagül. 2001. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt I: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası* (Феминизмот од отоменскиот период до Републиката, *Политичката мисла во модерна Турција Том I*) İstanbul: İletişim
- Bird, E. 2001. Disciplining the Interdisciplinary: Radicalism and the Academic Curriculum. *British Journal of Sociology of Education* 22: 4.
- Bora, Aksu. 2006. „Feminism in Turkey: Boundaries and the Possibility of Infringement“ (tr. Ayten Alkan). In *Gender and Identity: Theories from and/or Southeastern Europe*, edited by Jelisaveta Blagojevic, Katerina Kolozova & Svetlana Slapshak. Belgrade: Belgrade Women's Studies and Gender Research Center, 267-81.
- Boxer, M. 2000. *Unruly Knowledge: Women's Studies and the Problem of Disciplinarity*. Indiana: Indiana University Press.

References:

- Адамова, Даниела. 2001. „Учество на родовите во демократските процеси во образованието и нивната социјална компетентост“ (Gendered Participation in the Educational Democratic Processes and their Social Competence). In *Истражувања од областа на родовите студии* Vol. 2/3, edited by Катерина Колозова. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Abadan Unat, Nermin. ed. 1979. *Türk Toplumunda Kadın* (Women in Turkish Society) Ankara: Ekin Yayınları & Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Arat, Yeşim. 1990. „The Project of Modernity and Women in Turkey.“ In *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, edited by Sibel Bozdoğan and Reşat Kasaba. London: University of Washington Press, 95-112.
- Arat, Zehra F. ed. 1998. *Deconstructing Images of Turkish Women*. New York: St.Martin's Press.
- Becher, T. 1981. Towards a Definition of Disciplinary Cultures. *Studies in Higher Education* 6: 109-122.
- Becher, T. 1989. *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Culture of Disciplines*. Milton Keynes: SRHE and the Open University Press.
- Berktaş, Fatmagül. 2001. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Feminizm, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt I: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası* (Feminism from the Ottoman Period to the Republic, *Political Thought in Modern Turkey, V.1*) İstanbul: İletişim
- Bird, E. 2001. Disciplining the Interdisciplinary: Radicalism and the Academic Curriculum. *British Journal of Sociology of Education* 22: 4.
- Bora, Aksu. 2006. „Feminism in Turkey: Boundaries and the Possibility of Infringement“ (tr. Ayten Alkan). In *Gender and Identity: Theories from and/or Southeastern Europe*, edited by Jelisaveta Blagojevic, Katerina Kolozova & Svetlana Slapshak. Belgrade: Belgrade Women's Studies and Gender Research Center, 267-81.
- Boxer, M. 2000. *Unruly Knowledge: Women's Studies and the Problem of Disciplinarity*. Indiana: Indiana University Press.

- Caruana, Viv & Dorothy Oakey. 2004. „Negotiating the Boundaries of ‘Discipline’: Interdisciplinarity, Multi-disciplinarity and Curriculum Design,” extract from *Education in a Changing Environment* (September 2004) *Conference Proceedings* (Uni. of Salford)
- Coyner, Sandra. 1983. „Women’s Studies as an Academic Discipline: Why and how do it?” In *Theories of Women’s Studies*, edited by Gloria Bowles & Renate Duelli Klein. London & New York: Routledge-Kegan Paul.
- Cr’nushanov, Kosta. 1992. Македонизмот и отпорот на Македонија кон него (Македонизмот и македонскиот отпор кон него). Sofia: St. Kl. Ohridski University Publishing House.
- Çakır, Serpil. 1991. Osmanlı Kadın Dernekleri (Отомански женски здруженија). *Toplum ve Bilim*. 53: 150-1
- _____. 1993. *Osmanlı Kadın Hareketi* (Движење на отоманските жени). İstanbul: Metis.
- Davaz Mardin, Aslı. 2002. *Görünmezlikten Görünürlüğe: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 90’larda Türkiye’de Feminizm* (Од невидливост кон видливост: Основање на библиотеката на женски дела и информациски центар, феминизмот во Турција во 90-тите), edited by Aksu Bora & Asena Günel. İstanbul: İletişim.
- Duhaček, Daša. 1998. „Eastern Europe.” In *A Companion to Feminist Philosophy*, edited by Alison M. Jaggar and Iris Marion Young. Blackwell Pub. (достапно и на <http://www.zenskestudie.edu.yu/wgsact/e-library/e-lib0009.html>)
- Demirdirek, Aynur. 1993. *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının bir Hikayesi* (Приказна за потрагата на отоманската жена по правото да има свој живот). Ankara: İmge.
- Durakbaşa, Ayşe. 2000. *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (Халиде Едип: Турската модернизација и феминизмот). İstanbul: İletişim.
- Ecevit, Yıldız. 2006. „Türkiye’de Kadın Örgütlülüğü: Nereden Nereye? *Kırkörük Seminerleri*“ (Структура на женските организации во Турција: Од каде до каде? Speech given on 19 June 2006 for *Kırkörük Women’s Cooperative Seminars*) Ankara.
- Caruana, Viv & Dorothy Oakey. 2004. “Negotiating the Boundaries of ‘Discipline’: Interdisciplinarity, Multi-disciplinarity and Curriculum Design,” extract from *Education in a Changing Environment* (September 2004) *Conference Proceedings* (Uni. of Salford)
- Coyner, Sandra. 1983. “Women’s Studies as an Academic Discipline: Why and how do it?” In *Theories of Women’s Studies*, edited by Gloria Bowles & Renate Duelli Klein. London & New York: Routledge-Kegan Paul.
- Cr’nushanov, Kosta. 1992. *Makedonizm’t i s’protivata na Makedonija srestu nego* (Macedonianism and Macedonia’s Resistance against it). Sofia: St. Kl. Ohridski University Publishing House.
- Çakır, Serpil. 1991. Osmanlı Kadın Dernekleri (Ottoman Women’s Associations). *Toplum ve Bilim*. 53: 150-1.
- _____. 1993. *Osmanlı Kadın Hareketi* (Ottoman Women’s Movement). İstanbul: Metis.
- Davaz Mardin, Aslı. 2002. *Görünmezlikten Görünürlüğe: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 90’larda Türkiye’de Feminizm* (From Invisibility to Visibility: The Foundation for the Library of Women’s Work and Information Center, *Feminism in Turkey in 90s*), edited by Aksu Bora & Asena Günel. İstanbul: İletişim.
- Duhaček, Daša. 1998. “Eastern Europe.” In *A Companion to Feminist Philosophy*, edited by Alison M. Jaggar and Iris Marion Young. Blackwell Pub. (also available on <http://www.zenskestudie.edu.yu/wgsact/e-library/e-lib0009.html>)
- Demirdirek, Aynur. 1993. *Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışının bir Hikayesi* (A Story on Ottoman Women’s Search for Right to Have a Life). Ankara: İmge.
- Durakbaşa, Ayşe. 2000. *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (Halide Edip: Turkish Modernization and Feminism). İstanbul: İletişim.
- Ecevit, Yıldız. 2006. “Türkiye’de Kadın Örgütlülüğü: Nereden Nereye? *Kırkörük Seminerleri*” [Women’s Organizational Structure in Turkey: Whence - Whither? Speech given on 19 June 2006 for *Kırkörük Women’s Cooperative Seminars*] Ankara.

- Hanáková, Petra. „The Viscitudes of Czech Feminism,“ *Feminist Theory Website: Feminism in Czech Republic*, Part 2. <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz2.html> (last seen on: 26.11.2006)
- Колозова, Катерина. ed. 2000-2002. *Истражувања од областа на родовите студии*. Том 1, 2 и 3. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Kotlandová Koenig, Dagmar. 1999. Czech Women and Higher Education. *Central Europe Review*, Vol. 1, No 14 (September 1999) (доступно и на: <http://www.ce-review.org/99/14/koenig14art.html>).
- Lattuca, L. 2002. Learning Interdisciplinarity: Sociocultural Perspectives on Academic Work. *The Journal of Higher Education* 73(6): 711-739.
- _____. 2003. Creating Interdisciplinarity: Grounded Definitions from College and University Faculty. *History of Intellectual Culture*, 3: 1.
- Linková, Marcela & Alice Červinková. eds. 2004. *Thinking Borders; Gender Examinations of Rationality, Objectivity and the Knowing Subject*. Prague: Institute of Sociology at the Academy of Sciences.
- Linková, Marcela. 2006. “Co si neuděláš, to nemáš, aneb ženský aktivizmus, produkce znalosti a gender” (Ако нешто сакаш, мора да го сториш сама, или женскиот активизам, производството на знаење и родот). In *Mnoholasem*, edited by Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková. Prague: The Institute of Sociology of the Academy of Science of the Czech Republic.
- Mulkay, M.J. 1975. Three Models of Scientific Development. *Sociological Review*. Vol. 23: 509-26.
- Neudorfová, Marie. 1999. *České ženy v 19. století* [Чешките жени во 19-тиот век]. Prague: Janua.
- Pavlik, Petr. ed. 2004. *Shadow Report on Equal Treatment and Equal Opportunities for Women and Men*. Prague: Gender Studies Center.
- Pfinister, A. O. 1969. „The Influence of Departmental or Disciplinary Perspectives on Curriculum Formation.“ In *Interdisciplinary Courses and Team Teaching: New Arrangements in Learning*. Edited by J.R. Davis. 1995. Phoenix: Oryx Press.
- Hanáková, Petra. „The Viscitudes of Czech Feminism,“ *Feminist Theory Website: Feminism in Czech Republic*, Part 2. <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz2.html> (last seen on: 26.11.2006)
- Колозова, Катерина. ed. 2000-2002. *Истражувања од областа на родовите студии* (Research from the Area of Gender Studies). Vols. 1, 2 and 3. Скопје: Евро-Балкан Пресс.
- Kotlandová Koenig, Dagmar. 1999. Czech Women and Higher Education. *Central Europe Review*, Vol. 1, No 14 (September 1999) (also available on: <http://www.ce-review.org/99/14/koenig14art.html>).
- Lattuca, L. 2002. Learning Interdisciplinarity: Sociocultural Perspectives on Academic Work. *The Journal of Higher Education* 73(6): 711-739.
- _____. 2003. Creating Interdisciplinarity: Grounded Definitions from College and University Faculty. *History of Intellectual Culture*, 3: 1.
- Linková, Marcela & Alice Červinková. eds. 2004. *Thinking Borders; Gender Examinations of Rationality, Objectivity and the Knowing Subject*. Prague: Institute of Sociology at the Academy of Sciences.
- Linková, Marcela. 2006. “Co si neuděláš, to nemáš, aneb ženský aktivizmus, produkce znalosti a gender” (What You don't Get done Alone, You don't Get at All, or Women's Activism, Production of Knowledge and Gender). In *Mnoholasem*, edited by Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková. Prague: The Institute of Sociology of the Academy of Science of the Czech Republic.
- Mulkay, M.J. 1975. Three Models of Scientific Development. *Sociological Review*. Vol. 23: 509-26.
- Neudorfová, Marie. 1999. *České ženy v 19. století* (Czech women in 19th Century). Prague: Janua.
- Pavlik, Petr. ed. 2004. *Shadow Report on Equal Treatment and Equal Opportunities for Women and Men*. Prague: Gender Studies Center.
- Pfinister, A. O. 1969. “The Influence of Departmental or Disciplinary Perspectives on Curriculum Formation.” In *Interdisciplinary Courses and Team Teaching: New Arrangements in Learning*. Edited by J.R. Davis. 1995. Phoenix: Oryx Press

- Sancar, Serpil. 2003. Üniversite'de Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar. Toplum ve Bilim (Феминизмот во универзитетот? Контекст, агенда и можности), 97.
- Scott, R. L. 1979. „Personal and Institutional Problems Encountered in being Interdisciplinary.“ In *Interdisciplinarity and Higher Education* (ed. J. Kochelmans). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Slapšak, Svetlana. 1996. Žene i rat u bivšoj Jugoslaviji. Republika No. 145-146.
- Šiklová, Jiřina. 1997. Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic. Social Research Vol. 64, No. 2.
- _____. „Why Western Feminism isn't Working in the Czech Republic,“ <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz4.html> (last seen: 26.11.2006)
- Sirman, Nükhet. 1989. Feminism in Turkey: A Short History. New Perspectives on Turkey. V.3: Autumn 1989.
- Sperber, Dan. 2004. „Why Rethink Interdisciplinarity?“ (text discussed in the virtual seminar *Rethinking Interdisciplinarity*), <http://www.interdisciplines.org/interdisciplinarity/papers/1..>
- Tekeli, Şirin. 1986. „Emergence of the New Feminist Movement in Turkey.“ In *The New Women's Movement* (ed. Drude Dahlerup). Beverly Hills: Sage Publications.
- _____. 1988. Introduction „Women in Turkey in 1980s“ to *Women in Modern Turkish Society* ed. Şirin Tekeli. London: Zed Books.
- _____. 1989. „Women in the Changing Political Associations of the 1980s.“ In *Turkish State, Turkish Society*, edited by A. Finkel & N. Sirman. London: Routledge.
- _____. 1991. „Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü.“ In *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım* (The Story of the 55 years' Exclusion of Women from Politics, *Women and political life: Equal rights - equal participation*). İstanbul: Cem.
- Timisi, Nilüfer. 2002-3. Üniversitelerde Kadın Çalışmaları Toplantısı'nın Ardından. Toplum ve Bilim (По конгресот „Женски студии на универзитетите“, Општество и наука). 95.
- Sancar, Serpil. 2003. Üniversite'de Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar. Toplum ve Bilim (Feminism in the University? Context, Agenda and Possibilities. Society and Science) 97.
- Scott, R. L. 1979. „Personal and Institutional Problems Encountered in being Interdisciplinary.“ In *Interdisciplinarity and Higher Education* (ed. J. Kochelmans). Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Slapšak, Svetlana. 1996. Žene i rat u bivšoj Jugoslaviji. Republika No. 145-146.
- Šiklová, Jiřina. 1997. Feminism and the Roots of Apathy in the Czech Republic. Social Research Vol. 64, No. 2.
- _____. „Why Western Feminism isn't Working in the Czech Republic,“ <http://www.cddc.vt.edu/feminism/cz4.html> (last seen: 26.11.2006)
- Sirman, Nükhet. 1989. Feminism in Turkey: A Short History. New Perspectives on Turkey. V.3: Autumn 1989.
- Sperber, Dan. 2004. „Why Rethink Interdisciplinarity?“ (text discussed in the virtual seminar *Rethinking Interdisciplinarity*), <http://www.interdisciplines.org/interdisciplinarity/papers/1..>
- Tekeli, Şirin. 1986. „Emergence of the New Feminist Movement in Turkey.“ In *The New Women's Movement* (ed. Drude Dahlerup). Beverly Hills: Sage Publications.
- _____. 1988. Introduction „Women in Turkey in 1980s“ to *Women in Modern Turkish Society* ed. Şirin Tekeli. London: Zed Books.
- _____. 1989. „Women in the Changing Political Associations of the 1980s.“ In *Turkish State, Turkish Society*, edited by A. Finkel & N. Sirman. London: Routledge.
- _____. 1991. „Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü.“ In *Kadınlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım* (The Story of the 55 years' Exclusion of Women from Politics, *Women and political life: Equal rights - equal participation*). İstanbul: Cem.
- Timisi, Nilüfer. 2002-3. Üniversitelerde Kadın Çalışmaları Toplantısı'nın Ardından. Toplum ve Bilim (After the “Women's Studies at Universities Congress.” Society and Science). 95.

- _____, & Meltem Ağduk Gevrek. 2002. „1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi.“ In *90'larda Türkiye'de Feminism* (Феминистички движења во Турција од 1890-тите: Случајот на групите од Анкара), edited by ed. Aksu Bora & Asena Günel. İstanbul: İletişim.
- Весковиќ-Вангели, Вера. 1990. *Женаџа во народнослободителните борби во Македонија 1893-1945* (Women in the Liberation Wars of Macedonia 1893-1945). Скопје: Култура.
- Weingart, P. 2000. „Interdisciplinarity: The Paradoxical Discourse.“ In *Practising Interdisciplinarity*, edited by Weingart & N. Stehr. Toronto: University of Toronto Press.
- Yaraman, Ayşe. 1996. „La Femme Turque dans son Parcours Emancipatoire de L'Empire Ottomane à la République“ (Турската жена и нејзиниот пат на еманципација од Империјата до Републиката). In *Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien*, 21, 23.
- Zihnioğlu, Yaprak. 2003. *Kadinsız İnkılap* [Революција без жени]. İstanbul: Metis.
<http://www.en.genderstudies.cz/>
 (последна посета: 26.11.2006)
<http://www.ewec.net/course/course-locations.shtml>
 (последна посета: 26.11.2006)
<http://www.arhivsa.ba/vodic/7.htm>
 (последна посета: 05.2007)
<http://www.identities.org.mk/eng/>
<http://www.euba.org.mk/eng/sub.asp?kat=70>
<http://www.gendersee.org.mk/conference/index.asp>
<http://www.sozm.org.mk/mak/rodovi%20studii.asp>
- Интервју со д-р Катерина Колозова (Директорка на ИЦРС, Институт „Евро-Балкан“, Скопје) 18.09.2006 и 12.04.2007
- Интервју со д-р Петр Павлик (Раководител на Одделот за РС на Карловиот Универзитет во Прага, 24.08.2004
- Интервју со д-р Сузана Милевска (Директорка на Одделот за визуелни и културни истражувања, Институт „Евро-Балкан“, Скопје) 05.04.2007.
- _____, & Meltem Ağduk Gevrek. 2002. „1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi.“ In *90'larda Türkiye'de Feminism* (Feminist Movement in 1980s' Turkey: The Case of Ankara Groups, *Feminism in Turkey in 90s*), edited by ed. Aksu Bora & Asena Günel. İstanbul: İletişim.
- Весковиќ-Вангели, Вера. 1990. *Жената во народнослободителните борби во Македонија 1893-1945* (Women in the Liberation Wars of Macedonia 1893-1945). Скопје: Култура.
- Weingart, P. 2000. „Interdisciplinarity: The Paradoxical Discourse.“ In *Practising Interdisciplinarity*, edited by Weingart & N. Stehr. Toronto: University of Toronto Press.
- Yaraman, Ayşe. 1996. „La Femme Turque dans son Parcours Emancipatoire de L'Empire Ottomane à la République“ (Turkish Woman in Her Path of Emancipation from the Empire to the Republic). In *Cahiers d'Etudes sur la Méditerranée Orientale et le Monde Turco-Iranien*, 21, 23.
- Zihnioğlu, Yaprak. 2003. *Kadinsız İnkılap* [Revolution without Women]. İstanbul: Metis.
<http://www.en.genderstudies.cz/>
 (последна посета: 26.11.2006)
<http://www.ewec.net/course/course-locations.shtml>
 (последна посета: 26.11.2006)
<http://www.arhivsa.ba/vodic/7.htm>
 (последна посета: 05.2007)
<http://www.identities.org.mk/eng/>
<http://www.euba.org.mk/eng/sub.asp?kat=70>
<http://www.gendersee.org.mk/conference/index.asp>
<http://www.sozm.org.mk/mak/rodovi%20studii.asp>
- Interview with Katerina Kolozova (PhD, the Director of RCGS, “Euro-Balkan” Institute in Skopje) 18.09.2006 and 12.04.2007
- Interview with Petr Pavlik (PhD, the Head of Department of GS FHCU Prague) 24.08.2004
- Interview with Suzana Milevska (PhD, Director of the Department for Visual and Cultural Research, “Euro-Balkan” Institute in Skopje) 05.04.2007.